

Seksueel geweld als wapen in conflict

Een interdisciplinair literatuur onderzoek naar de inzet van seksueel geweld als wapen tijdens de genocide in Rwanda 1994

Scriptie Liberal Arts & Sciences

7-11-2017

Discipline:	Auteur:	Vakreferent:
<i>Conflict Studies</i>	Iris Bouwhuis (4030389)	Lotje van Uhm
<i>Gender Studies</i>	Jolente Erdsieck (5743591)	Koen Leurs
<i>Geschiedenis</i>	Bart Fraanje (3904954)	Geraldien von Frijtag

Begeleider: Dennis Kerckhoffs

Aantal woorden: 14.084

Abstract

In dit interdisciplinaire onderzoek wordt vanuit de disciplines geschiedenis, Gender Studies en Conflict Studies gekeken naar het gebruik van seksueel geweld tijdens de Rwandese genocide in 1994. Geschiedenis constateert dat in de tweede helft van de twintigste eeuw een trend is ontstaan waarbij seksueel geweld van een consequentie naar een integraal onderdeel van genocide is gegaan. Gender Studies beargumenteert dat patriarchale machtsverhoudingen zorgden voor een discriminatie discours dat Tutsi vrouwen buitensloot. Conflict Studies laat zien dat seksueel geweld een strategische functie kreeg. Dit onderzoek toont aan dat er een causaal verband is tussen deze inzichten. Dit causale verband kwam tot stand door het framen van informatie en identiteit voorafgaand aan en tijdens het conflict. Dit proces heeft geleid tot de institutionalisering van seksueel geweld tijdens de genocide.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
1. De historische context van seksueel geweld in genocide	8
Inleiding	8
1.1. Seksueel geweld tijdens genocide in historisch perspectief	8
1.2. De historische context van Rwanda	10
1.3. Historisch gegroeide positie Rwandese vrouwen	14
Conclusie.....	16
2. Discriminatie discours als verklaring voor de inzet van seksueel geweld	17
Inleiding	17
2.1. Discriminatie discours	18
2.2. Intersectionele analyse.....	22
Conclusie.....	24
3. Seksueel geweld in Rwanda vanuit Conflict Studies.....	26
Inleiding	26
3.1. Academisch debat	27
3.2. Verkrachting als manier van controle.....	28
3.3. Verspreiding van HIV/AIDS	30
3.4. Agency en motivatie on the ground	30
3.5. Framing.....	32
Conclusie.....	33
4. Integratie	35
4.1. Uiteenzetting disciplines en concepten.....	35
4.2. Conflicten tussen disciplinaire inzichten	38
4.3. Creëren van <i>common ground</i>	39
4.4. More comprehensive understanding	42
Conclusie	44
Discussie	44
Literatuurlijst.....	46

Inleiding

Oorlogsgeweld is vanaf de Oudheid verweven met grootschalige verkrachtingen (De Swaan 2014, 82). Dit seksuele geweld door mannen tegen vrouwen is lang gezien als bijproduct van oorlog. Inmiddels blijkt seksueel geweld een onderdeel van oorlog te zijn te zijn en geen bijproduct (Buss 2009, 145). Dit onderzoek gaat in op seksueel geweld tijdens genocide. De relatie tussen seksueel geweld en genocide wordt onderzocht aan de hand van een casus. Dit is de Rwandese genocide die plaatsvond in 1994. Deze keuze heeft een aantal redenen. Een daarvan is de schaal van de genocide en het seksueel geweld. In honderd dagen werden ruim 800.000 mensen van de Tutsi-gemeenschap en gematigde mensen van de Hutu-gemeenschap vermoord. Daarnaast werden naar schatting tussen de 100.000 en 250.000 Tutsi vrouwen verkracht (Arrizón 2014, 192). Het precieze aantal verkrachtingen is moeilijk te achterhalen, onder andere vanwege het taboe op seksueel geweld in Rwanda (Buss 2010, 62).

Een andere reden voor de keuze voor Rwanda is de rol die seksueel geweld speelde tijdens de genocide. Dit wordt geïllustreerd door de berechting van burgemeester Jean-Paul Akayesu door het Internationale Crimineel Tribunaal voor Rwanda [ICTR] voor verkrachting als oorlogsmisdaad. Dit was de eerste keer in de geschiedenis dat seksueel geweld werd veroordeeld als een genocidale misdaad. Opvallend was dat Akayesu werd berecht voor verkrachtingen die hij zelf niet pleegde, maar waartoe hij wel opdracht gaf (Mullins 2009). De uitspraak toont aan dat minstens één lokale leider tijdens de Rwandese genocide specifiek opdracht heeft gegeven tot verkrachting. Dit legt een geïnstitutionaliseerde dimensie van het probleem bloot.

Het gebruik van seksueel geweld tijdens conflicten in het algemeen en genocide in het bijzonder is een complexe kwestie. Veel oorlogen leiden niet tot genocides, en niet tijdens alle genocides komt seksueel geweld voor (Mayersen 2014, 206). Dit werpt de vraag op waarom dit in Rwanda wel het geval was. Daarnaast is de vraag naar de functie van seksueel geweld in een conflictsituatie een complexe vraag, deze is anders dan in tijd van vrede (Heineman 2011, 8). Mede vanwege het structurele karakter van het seksuele geweld staat daarom de volgende hoofdvraag centraal: 'Hoe kan het structurele gebruik van seksueel geweld tijdens de genocide in Rwanda in 1994 verklaard worden?'

Voor de term genocide zal dit onderzoek de definitie hanteren zoals deze is vastgesteld door de Verenigde Naties in de *Convention on the Prevention and Punishment on the Crime of Genocide* in 1948:

Genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnic, racial or religious group, as such:

- a) killing members of the group;*
- b) causing serious bodily or mental harm to members of the group;*
- c) deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part;*
- d) imposing measures intended to prevent births within the group;*
- e) forcibly transferring children of the group to another group*

(UN Convention on the Prevention and Punishment on the Crime of Genocide, 1948).

Voor de termen seksueel geweld en verkrachting hanteert dit onderzoek de volgende definitie:

“[...] by rape I mean the coerced (under physical force or threat of physical force against the victim or a third person) penetration of the anus or vagina by the penis or another object, or of the mouth by the penis. Thus rape can occur against men as well as women. Sexual violence is a broader category that includes rape, coerced undressing, and non-penetrating sexual assault such as sexual mutilation” (Wood 2006, 308).

De complexiteit van het vraagstuk vereist een aanpak die met een grote verscheidenheid aan factoren rekening houdt. In dit onderzoek wordt het seksuele geweld in Rwanda vanuit drie perspectieven onderzocht. Het meeste seksuele geweld werd gepleegd door Hutu mannen tegen Tutsi vrouwen (Des Forges 1999). Om dit te onderzoeken is het relevant om genderrollen binnen Rwanda te bespreken. Daarnaast is een overzicht van Rwandese geschiedenis belangrijk; de historisch problematische relatie tussen Hutu's en Tutsi's resulteerde namelijk in de genocide waarbinnen het seksuele geweld plaatsvond. Ook is een analyse vanuit sociale wetenschappen van toegevoegde waarde. Op deze manier worden de sociale processen die bijdroegen aan het grootschalige gebruik van seksueel geweld meegenomen.

De veelzijdigheid van het probleem toont aan dat het antwoord op de hoofdvraag niet vanuit één wetenschappelijke discipline te geven valt. Om deze reden is het van belang dat bij

het beantwoorden van de hoofdvraag een interdisciplinaire aanpak wordt ingezet. Dit onderzoek baseert zich op de interdisciplinaire onderzoeksmethode zoals omschreven door Repko en Szostak (2017). In dit onderzoek wordt gekeken vanuit de disciplines Geschiedenis, Gender Studies [GS] en Conflict Studies [CS]. Voor deze disciplines zijn zowel conflict als seksueel geweld relevante onderzoeksonderwerpen. Geen van deze disciplines heeft echter een allesomvattende theorie die een afdoende verklaring kan geven voor de inzet van seksueel geweld tijdens een conflictsituatie. Alle disciplines beschrijven verklaringen vanuit hun eigen veld voor de inzet van seksueel geweld in Rwanda. Geschiedenis onderzoekt vanuit ontwikkelingen op korte en lange termijn hoe bepaalde situaties of gebeurtenissen tot stand komen (Repko en Szostak 2017, 37). In CS wordt het perspectief bepaald door de sociale aspecten in conflicten, terwijl vanuit het perspectief van GS de relatie tussen macht en in- en uitsluitingsmechanismen wordt opgebroken.

Zowel GS als CS zijn multidisciplinaire vakgebieden die onderwerpen vanuit meerdere disciplines benaderen. Deze brede vakgebieden in combinatie met geschiedenis hebben als valkuil dat het risico van overlap op de loer ligt. Om deze reden is gekozen om niet te werken met – vaak meer sturende – deelvragen, maar door het probleem te bezien vanuit de unieke perspectieven van de verschillende disciplines. De invulling van deze opzet wordt nu verder uiteengezet.

Vanuit geschiedenis wordt in Hoofdstuk 1 de historische context gegeven. Allereerst wordt de historische ontwikkeling van seksueel geweld tijdens genocide geschetst. Dit fenomeen heeft zich ontwikkeld van een *bottom-up* fenomeen dat na genocide kwam tot een *top-down* fenomeen dat integraal onderdeel van genocides werd. Tevens komt de politieke en culturele geschiedenis van Rwanda aan bod om oorzaken voor het genocidale seksuele geweld te duiden. In dit deel is specifieke aandacht voor de koloniale geschiedenis van Rwanda en de historisch gegroeide positie van (Tutsi) vrouwen in het land.

Vanuit GS wordt in Hoofdstuk 2 gekeken naar de institutionalisering van machtsstructuren die een rol spelen bij seksueel geweld in de context van een gewelddadig conflict. Dit gebeurt op drie niveaus: individueel, structureel en symbolisch (zie Scott 1986, aangehaald in Wekker 2015, 108). Dit hoofdstuk bespreekt het onderliggende discriminatie discours dat het gebruik van seksueel geweld als wapen tot een mogelijkheid maakt. Daarbij is aandacht voor de postkoloniale machtsstructuren, de betekenis van seksueel geweld en de instrumentalisering van slachtoffers. Dit hoofdstuk gebruikt dit het concept

‘intersectionaliteit’ als methode voor analyse, om de machtsverhoudingen te doorgronden die een rol speelden bij de inzet van seksueel geweld in Rwanda.

CS bespreekt in Hoofdstuk 3 de sociale processen in de Rwandese genocide. Hier is aandacht voor het strategisch inzetten van seksueel geweld als wapen tijdens gewelddadig conflict. De sociale en politieke gevolgen van deze vorm van machtsuitoefening tegen en collectieve traumatisering van de Tutsi gemeenschap staat centraal. Tevens is aandacht voor de verspreiding van HIV, en de generatie die voortkomt uit deze verkrachtingen. Door het negatieve sociale stigma van verkrachte vrouwen in de Rwandese schaamte cultuur (Sharlach 2000, 99) heeft seksueel geweld langdurig merkbare gevolgen. Deze ontwrichtende impact van structureel seksueel geweld kan reden zijn om verkrachting op deze schaal geïnstitutionaliseerd toe te passen.

Er zijn meer kanten aan het probleem die door gemaakte keuzes in dit onderzoek onderbelicht blijven. Zo wordt de rol van niet-Rwandese partijen zoals de VN en NGO’s niet uitgediept. Ook zijn er onder andere economische, sociaalgeografische, biologische en psychologische factoren die in dit onderzoek onbesproken blijven. Hier ligt een kans voor verder onderzoek.

Na de afzonderlijke disciplinaire hoofdstukken worden de opgedane inzichten geïntegreerd tot een interdisciplinair geheel in Hoofdstuk 4. Dit wordt gedaan door het creëren van *common ground* tussen de verschillende disciplinaire inzichten door middel van de integratietechnieken zoals omschreven door A.F. Repko en R. Szostak (2017). Op basis hiervan wordt een *more comprehensive understanding* geformuleerd. Tot slot wordt in Hoofdstuk 5 in de conclusie een antwoord op de hoofdvraag gegeven, waarna in de discussie besloten wordt met reflectie op het proces en de implicaties van de resultaten.

1. De historische context van seksueel geweld in genocide

Inleiding

Verschillende auteurs beschouwen de genocide in Rwanda als uniek (Mamdani 2001, 7). Ervan uitgaand dat niets in historisch vacuüm plaatsvindt, onderzoekt dit hoofdstuk hoe het Rwandese verleden verklaringen biedt voor het massale seksuele geweld tijdens de genocide van 1994.

Hiervoor worden twee historische paden gevolgd. Het eerste pad heeft betrekking op seksueel geweld in historische genocides in het algemeen. Het tweede pad onderzoekt specifiek de Rwandese geschiedenis, gesplitst in die tussen Hutu's en Tutsi's en de historisch gegroeide positie van Rwandese vrouwen. Hierna wordt de conclusie getrokken hoe het seksuele geweld tijdens de genocide in Rwanda van 1994 historisch verklaard kan worden.

1.1. Seksueel geweld tijdens genocide in historisch perspectief

Jones signaleert dat al in de Oudheid mannen en vrouwen in conflictsituaties verschillend behandeld werden. In Homerus' *Odyssee* werden mannen vermoord en vrouwen verkracht (Jones 2011, 465; Fein 1999, 43). Grieken zijn niet de enigen in de geschiedenis die seksueel geweld in genocide integreerden. Romeinen en Kruisvaarders in Oudheid en Middeleeuwen, Spanjaarden in de zestiende eeuw, Amerikanen in drie eeuwen en Turken in het begin van de twintigste eeuw – het is een greep van dadergroepen die zich hieraan schuldig hebben gemaakt (Smith 2013, 83). Er was dus weinig nieuws onder de bloedrode Rwandese zon van 1994.

Er zijn echter ook genocides waarin seksueel geweld tegen vrouwen afwezig was. Dit hangt samen met de ideologie, het idee achter een genocide bepaalt mede wie slachtoffer wordt (Fein 1999, 45). Zo noemt Jones de zogenaamde Gendercide die zich alleen richt op de mannen van een groep, hun militaire dreiging maakt hen legitieme doelwitten. Een voorbeeld hiervan is de genocide op Sikhs in 1984 waarbij uitsluitend mannen vermoord werden, terwijl hun vrouwen buiten schot bleven (Jones 2011, 466-467).

Zogenaamde *root-and-branch* of genderneutrale genocides richten zich (juist) ook op vrouwen, kinderen en bejaarden. Een voorbeeld hiervan is de Holocaust waarin geen onderscheid werd gemaakt en seksueel geweld zelfs verboden was om vermenging met het 'onzuivere' joodse ras te voorkomen (Fein 1999, 43).

In de Oudheid vond seksueel geweld plaats na genocide en vervulde het rollen van overwinningsteken en oorlogsbuit (Smith 2013, 83). Seksueel geweld was een *resultaat* na genocide. Later wordt seksueel geweld een bewust geïnstitutionaliseerd *integraal onderdeel* van genocide. Hierdoor zijn verklaringen zoals onbeheersbare driften of de drang om vrouwen te onderdrukken niet afdoende (Smith 2013, 85).

Politieke motieven om over te gaan tot seksueel geweld hebben tot doel of als ingrediënt vernedering, demoralisatie en onderdrukking van de tegenstander. *Genocidal rape* is een systematische oorlogstactiek om angst, vernedering, ontregeling en ontmenselijking na te streven, alsmede het creëren van een ‘onzuiver’ nageslacht (Mullins 2009, 18). De houding tegenover verkrachting vanuit politiek leiderschap kan variëren van gedogen tot aanmoedigen, institutionaliseren of instrumentaliseren (Fein 1999, 49). Pakistaanse soldaten kregen in 1971 opdracht massaal Bengaalse vrouwen te verkrachten. Door massaal kinderen te verwekken werd het Bengaalse nageslacht ‘verdund’ met Pakistaans bloed (Smith 2013, 83-84).

Blijven leven kan een even zware straf zijn als vermoord worden na verkrachting. Medische schade van verkrachting, psychologische schade van het verkracht zijn, gevolgd door een ongewenste zwangerschap en een kind dat genen van de verkrachter in zich draagt, en sociale schade van het taboe en het stigma dat tot sociale uitsluiting leidt, hebben ertoe geleid dat dit ervaren wordt als een levende en langzame dood (Fein 1999, 57). Met de komst van aids was deze dood niet langer psychisch. Doordat seksueel geweld besmetting met HIV tot gevolg had, werd dit langzame afsterven fysieke realiteit (Jones 2000, 192).

Seksueel geweld tijdens genocides is van alle tijden, maar de functie is veranderd. Eeuwenlang was seksueel geweld een gevolg van genocide dat de machtspositie van de overwinnaar symboliseerde. Het seksuele geweld kwam van onderaf, zat verankerd in de cultuur, maar had geen achterliggende politieke motieven.

In de twintigste eeuw werd structureel seksueel geweld in genocide geïnstitutionaliseerd en top-down georganiseerd. Seksueel geweld wordt een integraal en doordacht onderdeel van een genocide en wordt gebruikt als politiek middel om groepen te vernederen en te demoraliseren. Door nageslacht te verwekken wordt het voortbestaan van de groep als ‘zuivere’ socioculturele eenheid bedreigd, waarmee schade op langere termijn bewust nagestreefd wordt op groepsniveau.

1.2. De historische context van Rwanda

In het voorgaande deel is de historische ontwikkeling van seksueel geweld tijdens genocide geschetst. Voordat een genocide plaatsvindt, worden haarscherpe scheidslijnen gedefinieerd tussen etnische groeperingen: de geweldplegende partij creëert een superieur ‘wij’ tegenover een inferieur en gevaarlijk ‘zij’. Deze andere groepering is dusdanig inferieur en gevaarlijk dat enkel totale eliminatie volstaat (Oncioiu 2016, 27). In dit deel staat centraal hoe de Rwandese geschiedenis bijdroeg aan vorming en versterking van deze scheidslijnen.

In genocide loopt de scheidslijn over etniciteit of ras. Het seksuele geweld tijdens de Rwandese geschiedenis loopt echter over nog een scheidslijn, namelijk die van geslacht. Om seksueel geweld te kunnen verklaren, moet eerst het ‘gewone’ geweld geduid worden, maar moeten ook historisch gegroeide posities van mannen en vrouwen in Rwanda aan bod komen.

1.2.1. (Pre)-koloniale tijd tot onafhankelijkheid

Vanaf de tiende eeuw kwamen landbouwers in het gebied wonen dat nu als Rwanda bekendstaat. Vanaf de vijftiende eeuw kwamen vanuit het noorden op drift geraakte veehouders het gebied binnen. Ondanks het verschil in afkomst waren de groepen in de negentiende eeuw volledig geïntegreerd op het gebied van woonplaats, taal, godsdienst en cultuur (Uvin 1999, 255).

Geleidelijk aan werden aristocratische veehouders ‘Tutsi’s’ genoemd en landbouwboeren ‘Hutu’s’. Ondanks de integratie vormden veehouders de dominante groep, gesymboliseerd door veebezit van deze zogenaamde Tutsi-klasse (Mayersen 2014, 101). Tutsi’s werden gezien als krijgers van stand, Hutu’s werden meer geduid als onbehouwen landbouwers van lage afkomst (De Swaan 2014, 96). De relatie tussen Hutu’s en Tutsi’s was een patrooncliënt relatie. Hoewel de stelling voor een verschillende raciale herkomst niet te bevestigen noch te ontcrachten is, speelde de oorsprong van beide groepen mee in de wijze waarop de groepen zich tot elkaar verhielden. Tutsi’s vormden het establishment, Hutu’s hun onderdanen (Mamdani 2001, 74).

Onder koloniaal bewind met rassentheorieën werden raciale kenmerken van beide groepen officieel gedefinieerd. De Hamitische hypothese ging ervan uit dat waar enig georganiseerd gezag was, de heersende klasse van buitenaf moest komen (De Swaan 2014, 98). Vanwege hun fijnere gelaatstreken en lichtere huidskleur werden Tutsi’s gezien als

afstammelingen van het blanke ras en daarmee de van buiten afkomstige heersers (Jessee 2017, 6).

De Duitse bezetting consolideerde de macht van de aristocratie van Tutsi's en legde de grenzen van Rwanda vast (Mayersen 2014, 104). Na de Eerste Wereldoorlog kreeg België Rwanda als mandaatgebied toegewezen door de Volkenbond. De Belgen zagen de Tutsi's als een apart ras, raciaal superieur aan de Hutu's. Diverse historici hebben beargumenteerd dat hiermee de eerste stap voor een genocide al gezet werd (Mayersen 2014, 106). Opmerkelijk genoeg had een deel van de Tutsi's de kenmerken van een Hutu, maar ging voor Tutsi door vanwege de sociaaleconomische positie (De Swaan 2014, 98).

De patrooncliënt relatie van Tutsi's en Hutu's werd omgezet naar een systeem van gedwongen arbeid. Hutu's moesten opbrengsten afstaan aan Tutsi's onder druk van de Belgische machthebbers. Voortaan zagen Hutu's de Tutsi's dan ook als marionetten van de Belgische onderdrukkers (Mayersen 2014, 108). Met het opzetten van gemeentelijke bevolkingsregisters in 1931 waarin etniciteit expliciet vermeld en erfelijk verklaard werd, werd de etnische classificatie van de bevolking definitief gemaakt (De Swaan 2014, 98; Mayersen 2014, 108-109).

Na de Tweede Wereldoorlog kreeg België de opdracht Rwanda voor te bereiden op onafhankelijkheid, waarna de mogelijkheid ontstond politieke partijen op te richten. Tutsi's organiseerden zich in partijen die de Tutsi-monarchie wilden voortzetten, Hutu's richtten partijen op die inspraak voor Hutu's wilden. In juli 1959 overleed Tutsi-koning Mutara III Rudahigwa. Zonder Belgen of Hutu's te raadplegen werd zijn halfbroer Kigeli V Ndahindurwa als opvolger benoemd – een benoeming die kwaad bloed zette onder de Hutu's, geweld tegen Tutsi's volgde.

Verkiezingen brachten Hutu's een overweldigende overwinning waarbij zij 83% van de stemmen kregen. Bedreigingen aan het adres van de Tutsi-elite volgden. Vele Tutsi's, waaronder koning Kigeli V Ndahindurwa, ontvluchtten het land. Leider van de door Hutu's gesteunde PARMEHUTU, Grégoire Kayibanda, werd op 1 juli 1962 de eerste president van onafhankelijk Rwanda (Jessee 2017, 8) waarin etnische spanningen zichtbaar waren opgeborreld.

1.2.2. Van onafhankelijkheid tot genocide

Met Hutu's aan de macht werd de Hutu-revolutie neergezet als machtstransitie van de van buitenaf afkomstige Tutsi-minderheid naar de uit Rwanda oorspronkelijk afkomstige Hutu-meerderheid. Oncioiu stelt dat in natievorming een 'ander' wordt neergezet als 'iets wat voor de goede zaak geëlimineerd moet worden', hier de Tutsi's (Oncioiu 2016, 28-29). De revolutie had sociale hervormingen gebracht, waaronder afschaffing van verplichte arbeid voor Tutsi's. Vanaf 1964 werden Tutsi's uit de politieke arena geweerd en structureel geduid als een raciaal andere groep van vreemdelingen (Mamdani 2001, 135).

Mayersen is van mening dat met de onafhankelijkheid voortekenen voor genocide zich aandienen. Vanaf december 1963 vielen Tutsi-vluchtelingen Rwanda binnen. De Hutu-overheid reageerde met geweld. Angst dat Tutsi's opnieuw de macht zouden grijpen vormde aanleiding tot massale slachtpartijen met 14.000 Tutsi-doden en meer dan 336.000 vluchtelingen tot gevolg (Mayersen 2014, 136-138).

In het eerste decennium na onafhankelijkheid ging het idee diep wortelen dat het land weer toebehoorde aan haar historisch rechtmatige bewoners (Guichaoua 2015, 7). Dehumanisering en portrettering als ultiem kwaad was wat Tutsi's ten deel viel. Alles wat misging na de onafhankelijkheid werd aan hen toegeschreven (Uvin 1997, 99). Zij werden het 'iets' dat geëlimineerd moest worden toen economische neergang zich in de jaren '70 aandeed (Oncioiu 2016, 29).

In 1973 leidde minister van Defensie Habyarimana een militaire coup waarmee de Tweede Republiek geboren werd. Habyarimana wilde verzoening tussen Hutu's en Tutsi's, verwierp het Hutu-nationalisme van Kayibanda en nam zelfs Tutsi's op in zijn regering (Mamdani 2001, 140). Deze deelname was echter beperkt: in 1990 was er één Tutsi-minister en één Tutsi-officier in het leger waar het verboden was om met Tutsi-vrouwen te trouwen. Habyarimana wilde verzoening en nationale eenheid, maar was van mening dat de diep gewortelde haat Tutsi's in machtsposities maar beperkt toeliet (Mamdani 2001, 141). Voor Tutsi's gold een limiet van negen procent in het onderwijs, waarmee hun discriminatie wettelijk vastgelegd werd. Gevluchte Tutsi's kregen geen mogelijkheid om terug te keren naar Rwanda: het aantal gevluchte Tutsi's en hun nageslacht was rond 1990 gestegen tot 500.000 (Mayersen 2014, 156).

In Uganda richtten Tutsi's in 1987 het Rwandese Patriottistische Front (RPF) op, een 'offensieve politieke organisatie, toegewijd aan de terugkeer van verdrevenen naar Rwanda,

indien nodig met geweld'. Intussen begon de positie van Habayarimana door diverse binnenlandse uitdagingen te wankelen. Economische neergang die resulteerde in een daling van zes procent van het BBP had directe prijsstijgingen voor de bevolking tot gevolg. Door afhankelijkheid van het buitenland werd Habayarimana bovendien gedwongen meer democratisering door te voeren en andere partijen toe te staan. Verruiming van persvrijheid en 'recht op terugkeer' voor Tutsi-vluchtelingen waren de eerste stappen. Beide zouden bijdragen aan polarisatie in het land (Mayersen 2014, 160).

De verzwakte machtsbasis van Habayarimana leidde ertoe dat de RPF vanaf 1990 Rwanda binnenviel, waarna diverse gebieden bezet werden. Het leidde tot hernieuwde moordpartijen op Tutsi's (Mayersen 2014, 159-161). De invallen werden opgevat als hervatting van de oude raciale strijd tussen Hutu's en Tutsi's, radicalisering van Hutu's volgde (Mayersen 2014, 163). Vanaf de invallen kwam een snelgroeiende beweging van *Hutu Power* op die terugviel op de visie op Tutsi's als extern ras (Mayersen 2014, 164-165). De Hutu Tien Geboden die in 1990 gepubliceerd werden, mede mogelijk gemaakt door de persvrijheid, stelden dat Hutu's geen enkel medelijden voor Tutsi's moesten voelen (Twaglimana 2003, 99-100). Het demoniseren en ontmenselijken van Tutsi's kende vanaf toen geen rem meer (Lemarchand 1995, 59-70).

Terwijl de RPF verder oprukte, werd op 6 april 1994 het vliegtuig met president Habyarimana neergeschoten. Hoewel onduidelijk is wie de daders waren, gaf het Hutu's de aanleiding om massale slachtpartijen in gang te zetten. Binnen twee weken wisten de organisatoren van de genocide de macht over het staatsapparaat over te nemen (Des Forges 1999, 8). Terwijl de RPF oprukte naar hoofdstad Kigali, trad een genocide in werking die De Swaan typeert als 'triomf van verliezers'. Het is het besef dat oorlog tegen de werkelijke, externe, dreiging, de RPF, verloren is. Daarom wordt gekozen om de focus te verleggen naar de interne vijand die nog wel te verslaan is, de Tutsi-bevolking. Het was in de ogen van het regime de laatste poging zich te bevrijden van het 'eeuwigdurende' Tutsi-juk (De Swaan 2014, 170, 182).

Scheidslijnen waarover de genocide liep, waren altijd aanwezig in Rwanda, alleen werden deze pas in de koloniale tijd problematisch doordat ze vastgelegd werden om Hutu's te onderdrukken. Na onafhankelijkheid wisten Hutu's de macht te grijpen waarmee Tutsi's, ook na de machtsovername van de mildere Habayarimana, structureel gediscrimineerd werden.

Interne economische neergang en buitenlandse druk verzwakten de machtsbasis van de regering wat leidde tot invallen van gevluchte Tutsi's begin jaren '90. De oude tegenstellingen laaiden direct op, voortdurende anti-Tutsi propaganda en het oprukkende Tutsi-leger van de RPF zorgden ervoor dat de dood van Habayarimana Rwanda definitief op genocide liet afstevenen.

1.3. Historisch gegroeide positie Rwandese vrouwen

In dit deel zal blijken hoe het specifieke seksuele geweld tegen Tutsi-vrouwen historisch te verklaren is. Hiervoor wordt eerst ingegaan op de positie van vrouwen in het algemeen in Rwanda.

Onderdrukking van vrouwen in Rwanda was al aanwezig voor de genocide. In onderwijs en politiek waren vrouwen ondervertegenwoordigd. Op universiteiten was de verhouding 15 tegen 1. In het parlement kwam het aandeel vrouwen nooit boven zeventien procent. Voor de genocide kende het land geen vrouwelijke burgemeesters, terwijl in de landbouw zeventig procent van het werk door vrouwen gedaan werd (Human Rights Watch (HRW) 1996, 19-22).

Haat tegen Tutsi-vrouwen was echter niet nieuw in 1994. Hutu's zagen zichzelf als primitief en onbeschaafd vergeleken met Tutsi's, maar ook als eenvoudig en eerlijk. Tutsi-vrouwen waren aantrekkelijk en intelligent, maar waren ook hautaine verraderlijke, machtsbeluste verleidsters die slechts handelden om het Tutsi-volk macht te verschaffen. Een Hutu was een verrader als hij een Tutsi als vrouw zou nemen (De Swaan 2014, 103-105).

Deel van propaganda tegen Tutsi's richtte zich specifiek tegen Tutsi-vrouwen. De Hutu-geboden verboden seksuele relaties tussen Hutu's en Tutsi's en volgens propagandisten probeerden Tutsi-vrouwen Hutu-mannen te verleiden om ze uiteindelijk te onderdrukken. De RPF zou hier bewust toe aanzetten. Tutsi-vrouwen zouden elkaar bovendien baantjes toespelen, waarmee zij bijdroegen aan werkloosheid onder Hutu-vrouwen (HRW 1996, 15-19).

Onderstaande cartoon uit 1994 in *Kangura* toont iets van deze beeldvorming. Twee Tutsi-vrouwen verleiden het hoofd van de *peacekeeping forces* van de VN met als ondertitel: 'Generaal Delleire en zijn mannen zijn in de val van fatale Tutsi-vrouwen gevallen.' *Kangura* was ook de krant waar de tien Hutu geboden gepubliceerd waren (Brouwer 2005, 12).

De propaganda tegen Tutsi-vrouwen miste zijn uitwerking niet tijdens de genocide. Hoewel beeldvorming omtrent Tutsi-vrouwen altijd negatief was geweest, bleven zij voor de genocide gespaard van geweld. Vanaf mei 1994 werd echter specifiek oproep gedaan vanuit de organisatie van de genocide om Tutsi-vrouwen seksueel aan te vallen (HRW 1996, 40).

Naast dat verkrachting vergelding was voor onrecht, moesten Tutsi-vrouwen gestraft worden omdat zij zich te goed voelden om met Hutu's te slapen. Etniciteit en vrouwelijkheid werden vaak tijdens verkrachtingen aangehaald: 'You Tutsi women think that you are too good for us' of 'If there were peace, you would never accept me.' (HRW 1996, 18). Veel vrouwen werden vervolgens specifiek in hun geslachtsdelen verminkt en alsnog vermoord (Mullins 2009, 25). Vele Hutu-vrouwen tot aan nonnen toe deden hier, met gebruik van voorwerpen, aan mee (Brouwer 2005, 13).

Tutsi-vrouwen waren dubbel slachtoffer in de genocide waar seksueel geweld plaatsvond op basis van geslacht en etniciteit (Brouwer 2005, 12). Tutsi-vrouwen, zwanger of niet en ongeacht leeftijd werden slachtoffer van vele vormen van seksueel geweld waaronder (openbare) (groeps)verkrachting, seksslavernij, verkrachting met voorwerpen, seksuele mutilatie van borsten, vagina's, soms zelfs met gebruik van zuur. Naast dat lokale leiders vaak als eerste Tutsi-vrouwen verkrachten, moedigden zij militieën actief hiertoe aan (Mullins 2009, 23).

Expliciete geschreven bevelen voor verkrachting en seksueel geweld ontbreken. De massale schaal ervan, en het feit dat dit door zowel militieën, militairen als de presidentiële garde uitgevoerd werd, plus een overweldigende hoeveelheid bewijsmateriaal dat leiders

verkrachting niet zozeer toestonden, maar er ook daadwerkelijk opdracht toe gaven, wijzen erop dat dit bewust geïnstrumentaliseerd werd (Brouwer 2005, 13).

Er zijn drie argumenten voor het feit dat seksueel geweld een doordacht en doelbewust onderdeel van de genocide was. Allereerst is dit het ontbreken van seksueel geweld in eerdere conflicten tussen Hutu's en Tutsi's. Ten tweede heeft specifieke beeldvorming van Tutsi-vrouwen als verleidelijk maar verraderlijk genocide bijgedragen aan het gevoel dat zij voor deze hoogmoed gestraft dienden te worden. Tot slot toont de voortrekkersrol van (lokale) leiders in verkrachtingen aan dat het seksuele geweld doelbewust geïnstrumentaliseerd werd.

Conclusie

In het eerste deel zijn historische trends van seksueel geweld in genocide onderzocht. Waar dit eerst gevolg van genocide was, van onderaf voortkomend uit opportunisme, veranderde dit door de tijd heen. In de twintigste eeuw werd seksueel geweld in genocide een instrument, van bovenaf ingezet om politieke doeleinden van vernedering, onmenselijking en onderdrukking te verwezenlijken. De schade die dit aan een sociaal-culturele eenheid toebrengt wordt reden om etnische groeperingen niet alleen op korte termijn, maar ook op lange termijn definitief te infecteren en uit te roeien.

In de Rwandese geschiedenis lijken Hutu's en Tutsi's zich eeuwenlang relatief vredig tot elkaar verhouden te hebben tot de komst van koloniale machthebbers. Als verlengstuk hiervan werden Tutsi's gebruikt om Hutu's uit te buiten en met het vastleggen van deze bevolkingsgroep in de identiteitsbewijzen werd de scheiding definitief officieel gemaakt. Deze onderdrukking zette kwaad bloed en in aanloop naar onafhankelijkheid werden Tutsi's gezien als kwaad waar Hutu's zich van moesten bevrijden.

Na onafhankelijkheid werden Tutsi's neergezet als buitenlands ras dat buiten de macht gehouden moest worden. Een wankel regime en invallen van gevluchte Tutsi's zette interne verhoudingen begin jaren '90 op scherp. De visie van een 'ander ras' en de daaruit ontmenselijkende specifieke beeldvorming van Tutsi-vrouwen als sluwe, doortrapte en verraderlijke vrouwen in een cultuur die vrouwen in het algemeen onderdrukte, veroorzaakte mede het seksuele geweld tijdens de genocide.

2. Discriminatie discours als verklaring voor de inzet van seksueel geweld

Inleiding

De wortels van een conflict worden veelal gezocht in een etnisch of klasseverschil tussen twee partijen (Ramsbotham, Miall en Woodhouse 2011, 115). Dit is problematisch omdat het kruispunt tussen klasse en etniciteit daarbij over het hoofd wordt gezien (Turcotte 2011, 202, 213). De isolatie van een as van identiteit, zoals etniciteit, laat de overige assen van identiteit, zoals gender en leeftijd, immers onbesproken en maakt deze onzichtbaar. In dit hoofdstuk wordt vanuit het analytische kader van GS meer inzicht gegeven in de onderliggende machtsstructuren die het structurele gebruik van seksueel geweld tijdens conflict tot een mogelijkheid maken. Dit wordt gedaan door middel van literatuurstudie.

Bij het schrijven over seksueel geweld is het van belang om onderscheid te maken tussen twee vormen van seksueel geweld: domestiek en martiaal. Een verschil hierbij is de zichtbaarheid van dit geweld en de veranderende betekenis van het seksuele geweld in een conflictsituatie (Card 1996, 7; Demmers 2017, 8). Vaak wordt seksueel geweld gezien als een vorm van mannelijk domineren over vrouwen. Dit wordt neergezet als iets wat natuurlijk is (Arneil 1999, 181). Seksueel geweld wordt begrepen als een instrument voor domesticatie en zendt een boodschap uit naar vrouwen dat masculiene dominantie over het feminiene een vast gegeven is (Card 1996, 5). Om seksueel geweld in de context van een conflict te analyseren is het van belang dat seksueel geweld wordt begrepen in een continuüm van geweld. Dit betekent dat seksueel geweld niet moet worden begrepen als geïsoleerd, gegenderd geweld of als bijproduct van een conflict, maar als vorm van geweld en onderdeel van een conflict. Dit is van belang omdat seksueel geweld in de context van een conflict zowel een culturele als een politieke betekenis heeft (Demmers 2014, 28-40; Card 1996, 7; Ponzanesi 2014, 13).

In dit hoofdstuk is allereerst een uiteenzetting geschreven van het onderliggende discriminatie discours welke bijdraagt aan een systeem waarin het gebruik van seksueel geweld als wapen een mogelijkheid is. Hierbij wordt ingegaan op de postkoloniale machtsstructuren, de betekenis van seksueel geweld, de instrumentalisering van slachtoffers en intersectionaliteit als vorm van discoursanalyse. Daarna wordt aan de hand van een intersectionele analyse het gebruik van seksueel geweld als wapen in de Rwandese genocide geanalyseerd. In dit hoofdstuk zijn de drie niveaus waarop gender, een sociaal construct van complexe machtsrelaties, werkzaam is gebruikt als raamwerk: individueel, structureel en symbolisch niveau (Scott 1986, aangehaald in Wekker 2015, 108). Dit heeft als doel om de

multi-gelaagdheid en complexiteit van de betekenis van seksueel geweld in de context van een conflict naar voren te laten komen.

2.1. Discriminatie discours

De term discours verwijst naar een concept van Michael Foucault. Discours betreft alles wat rondom een onderwerp gezegd of gedaan wordt, maar ook alles wat er niet gezegd wordt en de handelingen die gemarginaliseerd worden. Dit is contextueel en verandert over tijd en plaats. Discours komt voort uit onderliggende normatieve ideeën. Hierdoor staat discours in een wederkerige relatie met macht en daaraan gerelateerde in- en uitsluitingsmechanismen. (Thiele 2015, 82; Mautner 2005, 227). Van discriminatie is sprake wanneer een onderscheid wordt gemaakt tussen verschillende objecten, bijvoorbeeld groepen mensen, waarbij het ene object privileges geniet ten opzichte van het andere object zonder dat deze privileges een gegronde rechtvaardiging hebben (Wekker 2016, 22; Mautner 2005, 165). Wanneer geschreven wordt over een onderliggend discriminatie discours wordt dus gedoeld op een kader van normatieve ideeën over onderliggende machtsrelaties die een cultuur van privileges produceren. Dit discours kan begrepen worden als onderliggende structuur van de Rwandese genocide.

Het is belangrijk om stil te staan bij hoe discours kennis over conflicten vormt. Pottier (2002, 82) argumenteert dat het narratief van de Rwandese genocide onderwerp van complex politiek manoeuvreren is geworden. Vanuit GS is het van belang stil te staan bij de expliciet gemaakte normatieve denkkaders die gebruikt worden om naar een conflict te kijken. Dit betekent analyseren welke machtsstructuren kennis en representatie van de Rwandese genocide produceren. Deze analyse is ook onderdeel is van een discours waarin macht en de uitoefening van deze macht politiek geladen zijn (Turcotte 2011, 213; Demmers 2014, 29 en Thiele 2015, 80). In het vervolg wordt ingegaan op drie verschillende vormen van discours die een rol spelen binnen dit vraagstuk: postkoloniale machtsstructuren, de betekenis van seksueel geweld en instrumentalisering van slachtoffers. Als laatste wordt uitleg gegeven over de intersectionele analyse als vorm van discoursanalyse.

2.1.1. Postkoloniale machtsstructuren

Voor analyse van conflict en seksueel geweld is het van belang om het koloniale, imperialistische en kapitalistische geweld wat eraan vooraf ging te begrijpen (Demmers 2014, 40). Conflict wordt vaak bestempeld als een masculien proces (Ponzanezi 2014, 13). Dit maakt dat de relatie tussen gender en kolonisatie vaak niet benoemd wordt door de impliciete

aanname dat koloniale verhoudingen enkel masculien zijn. De postkoloniale verdeling van ruimte staat echter onder invloed van gender (zie o.a. Mills 1996).

Machtsverhoudingen zijn altijd historisch gegroeid. Met een postkoloniale organisatie van macht en ruimte wordt bedoeld dat onze wereld geordend is aan de hand van het dominante (westers) narratief over het verleden (Ponzanesi 2014, 7). De relatie tussen de Hutu en Tutsi gemeenschap is bepaald door westerse denksystemen. Dat betekent dat de verhoudingen tussen de Hutu en Tutsi gemeenschap zo zijn gevormd dat een voorheen kolonisator hier het meeste voordeel uit kon halen. Het discours wat hieruit voortkomt is een discriminatief discours. Dit heeft invloed op zowel het individuele, het structurele als het symbolische niveau waarop machtsrelaties werkzaam zijn. Op individueel niveau is te zien hoe etniciteit de sociaal economische klasse van het individu bepaald en hoe individuen handelen in lijn met het dominante discours. Op structureel niveau is te zien dat de norm met betrekking tot hiërarchie is geïnternaliseerd. Op symbolisch niveau speelt de interpretatie van conflict als iets wat masculien is een rol en de betekenis die gegeven wordt aan assen van identiteit.

Kennis die vanuit een wetenschappelijk discours is ontwikkeld over de koloniën en de bevolking van deze koloniën heeft grote invloed gehad op dit discriminatieve discours (Ponzanesi 2015, 136). Het construeren van een andere identiteit, die zich tegenover een westerse identiteit opstelt, heeft gezorgd voor een sterke reïficatie tussen verschillende gemeenschappen. Van belang hierbij is het wij/zij denken waarbij vaak sprake is van dehumanisering van de ander, waarbij ook de ander van *agency* wordt ontnomen. Hieruit komen stereotypes die het discriminatie discours versterken (Mills 1996, 693; Mahmood 2001, 205; Mohanty 1988.). Het conflict tussen de Hutu en de Tutsi gemeenschap is daarom historisch ingebed. Ook zijn drie niveaus waarop een machtsrelatie werkzaam is te zien. Op individueel niveau speelt de constructie van identiteit als tegenovergestelde van een ander een belangrijke rol, evenals het hebben van *agency* als individu. Op structureel niveau speelt het discriminatie discours, wat een overblijfsel is van de koloniale tijd, een belangrijke rol en op symbolisch niveau is de stereotyperende representatie van de ander te zien.

2.1.2. *Seksueel geweld*

Seksueel geweld heeft een culturele, sociale en politieke betekenis (Arneil 1999, 181). Hierin zijn ook de drie niveaus van Scott terug te zien: de sociale betekenis wordt gezien als het

individuele niveau, de politieke betekenis als het structurele niveau en de culturele betekenis als het symbolische niveau.

Seksueel geweld wordt gezien als een manier om een machtspositie te behouden (Arneil 1999, 181). Daarbij heeft seksueel geweld als effect dat het nationale, politieke en culturele solidariteit ondermijnt (Card 1996, 8). Het verkrachten van vrouwen in een conflictsituatie wordt gezien als het symbolisch penetreren van de staat, in de trant van 'posses the women, posses the state' (Ponzanesi 2014, 28). Seksueel geweld heeft in een conflictsituatie dus als gevolg dat het een politieke positie versterkt maar ook een gemeenschap uit elkaar drijft. In hoofdstuk 3 wordt vanuit CS dieper ingegaan op het effect van het gebruik van seksueel geweld als wapen in een conflictsituatie.

Seksueel geweld is van alle tijden (Card 1996, 6). Seksueel geweld is een van de oorzaken dat vrouwen, of de constructie van wat gecategoriseerd wordt als feminien, een kwetsbare positie hebben in een maatschappij, vooral in tijden van conflict (Arneil 1999, 90 en Justino, Brück en Verwimp 2013, 25). Seksueel geweld leidt tot een doctrine waarin de vrouw zich nederig moet opstellen ten opzichte van de man in ruil voor bescherming tegen diezelfde man. Seksueel geweld, en specifiek verkrachting, is als een crossculturele taal waarin masculiene dominantie over het feminiene de norm vormt (Card 1996,6-13).

Door het structurele terugkomen van seksueel geweld worden patriarchale verhoudingen tussen wat als feminien en masculien gestructureerd wordt, steeds weer bekrachtigd (Arneil 1999, 90). Geweld door individuen binnen deze structuur is dus meer dan 'slechts' een wapen in een conflict, omdat het wereldwijde machtsconstructies van kolonisatie van vrouwen bevestigt en versterkt (Turcotte 2011, 207). De hoge maatschappelijke tolerantie van seksueel geweld draagt bij aan het vergemakkelijken van het plegen van seksueel geweld in een conflictsituatie (Card 1996, 10-14). Seksueel geweld is dus niet enkel een persoonlijke misdaad, maar is ook verbonden met een geïnternaliseerd systeem van onderdrukking (Demmers 2014, 28). Seksueel geweld wordt om deze reden gezien als iets wat geïnstitutionaliseerd is.

Bij seksueel geweld is vaak sprake van afschilderen van daders en slachtoffers (Henry 2014, 89). Het neerzetten van seksueel geweld in termen van daders en slachtoffers is ook te zien bij de berechting van oorlogsmisdaden door het Rwanda Tribunaal. Uiteindelijk zijn er nauwelijks mensen veroordeeld voor het seksuele geweld tijdens de genocide. Dit kwam deels omdat seksueel geweld, vanwege het taboe wat erop rust, moeilijk te vervolgen is. Er was ook een gebrek aan inzet om seksueel geweld strafrechtelijk te vervolgen (Buss 2010, 62-67). Dit gebrek aan vervolgingen is niet alleen een gebrek aan rechtvaardiging, maar maakt ook dat

het systeem waarin seksueel geweld een mogelijkheid is, versterkt wordt. Hier is sprake van een onderliggend discriminatie discours wat het masculiene een privilege geeft ten opzichte van het feminiene doordat er sprake is van dreiging van seksueel geweld. Door het grootschalige gebrek aan vervolgingen die betrekking hebben op seksueel geweld als oorlogsmisdaad, zou gesteld kunnen worden dat seksueel geweld is geïnstitutionaliseerd. Het krijgt ruimte binnen een systeem of cultuur.

Ondanks dat het Rwanda Tribunaal weinig mensen heeft veroordeeld voor seksueel geweld is het wel van belang geweest dat de aanklachten voor seksueel geweld er waren. Dit maakt dat de ontkenning van de omvang en impact van systematisch seksueel geweld steeds moeilijker wordt (Buss 2010, 62). In het vervolgen van seksueel geweld, in de context van een conflict, zijn de drie niveaus waarop de machtsrelatie 'gender' werkzaam is terug te zien. Op individueel niveau zijn er relationele gevolgen van seksueel geweld en de problemen met het naar voren halen van slachtoffers, getuigen en daders. Op structureel niveau is er sprake van een geïnternaliseerd systeem van onderdrukking en een gebrek aan inzet voor vervolgingen. Op symbolisch niveau speelt de betekenis van seksueel geweld als crossculturele taal van mannelijk domineren een belangrijke rol. Daarbij komt de cultuur specifieke betekenis omdat in Rwanda een taboe ligt op seksueel geweld.

2.1.3. Instrumentalisering van slachtoffers

Het neerzetten van seksueel geweld in termen van daders en slachtoffers kan helpen om sancties tegen geweld te legitimeren, maar helpt ook om politieke agenda's te ondersteunen. Dit is van belang omdat het doel van ervaringsverhalen van massaverkrachting vaak sterk economisch is omdat de ontwikkelingshulpindustrie ook een neoliberaal kapitalistisch model heeft (Demmers 2014, 33). Dit is problematisch omdat spectacularisatie van seksueel geweld wordt ingezet als middel om winst te maken. Enerzijds worden daarbij stereotypes van slachtoffers en daders van seksueel geweld versterkt. Anderzijds wordt zo voorbijgegaan aan de institutionele praktijk van seksueel geweld. Hierdoor wordt voorbijgegaan aan de onderliggende postkoloniale en patriarchale hiërarchie die seksueel geweld faciliteert (Demmers 2014, 30; Turcotte 2011, 205-207 en Ponzanesi 2014, 3). Dit betekent dat de rol van 'slachtoffer' en 'dader' nooit zonder politieke betekenis is.

Het gebruiken van slachtoffers geeft voordeel aan het westen omdat de ontwikkelingshulpindustrie een onderdeel is van westerse economieën. Dit speelt een rol op individueel, structureel en symbolisch niveau. Op individueel niveau zijn er slachtoffers, maar

ook de westerse consument die denkt bij te dragen aan ontwikkelingshulp. Op structureel niveau spelen organisaties rondom ontwikkelingshulp een rol in de ontwikkeling van de verhoudingen tussen Westerse en niet-westerse landen. Op symbolisch niveau speelt het narratief van de ontwikkelingshulp een belangrijke rol omdat dit stereotypes versterkt.

2.1.4. Intersectionaliteit als discoursanalyse

Het begrip intersectionaliteit is voor het eerst gebruik door Kimberlé Crenshaw in 1989, sindsdien wordt het veelvuldig gebruikt in feministische analyses. Intersectionaliteit verwijst naar de intersectie (kruispunt) tussen verschillende assen (categorieën) van identiteit. Deze assen komen voort uit sociale, institutionele en ideologische normen die worden gedefinieerd door macht (Davis 2008, 68). Deze machtsstructuren zijn niet natuurlijk, maar een sociaal construct (Thiele 2015, 82) en gevormd door een normatieve en descriptieve kijk op een samenleving (Crenshaw 1990, 167). Een intersectionele analyse is een vorm van discoursanalyse omdat het een focus legt op normatieve ideeën die voortkomen uit machtsrelaties. Intersectionaliteit als methode voor analyse helpt om de complexiteit en de dynamiek van identiteit en de interactie tussen identiteiten beter te begrijpen.

2.2. Intersectionele analyse

In deze paragraaf is een intersectionele analyse uitgeschreven over het gebruik van seksueel geweld als wapen tijdens de genocide in Rwanda in 1994. Hierbij is een focus gelegd op de dimensie van gender, etniciteit en sociaaleconomische klasse. Daarbij wordt aandacht besteedt aan de inzet van seksueel geweld en aan de representatie van deze gebeurtenissen in (westerse) media.

Seksueel geweld wordt vaak als een geïndividualiseerd probleem neergezet, terwijl er in werkelijkheid sprake is van een geïnstitutionaliseerd probleem (Demmers 2014, 37). Het neerzetten van lokale Afrikaanse bevolking als gewelddadig en extreem geseksualiseerd (Lewis 2011, 203), draagt bij aan het neerzetten van westerse landen als superieur aan Afrikaanse landen. Seksueel geweld, specifiek verkrachting, wordt vaak gezien als gegenderd of seksespecifiek geweld. Dit laat echter geen ruimte om te kijken naar onderliggende patronen van onderdrukking. Hierdoor komt seksueel geweld los te staan van de context van een conflict en wordt verkrachting gereduceerd van oorlogsmisdaad tot persoonlijke misdaad. Om deze reden is het van belang om een intersectionele analyse te doen, omdat dit meer inzicht geeft vanuit welke privilegestructuren seksueel geweld wordt ingezet.

Seksueel geweld is niet enkel gebaseerd op een gender relatie. In de genocide in Rwanda in 1994 is te zien dat ook etniciteit en sociaal economische klasse een grote rol spelen. Het dominante narratief is dat de langdurige hogere positie van de Tutsi gemeenschap en de onderdrukking van de Hutu gemeenschap leidden tot genocide. In dit narratief wordt voorbijgegaan aan de propaganda en representaties die verspreid werden onder de gemeenschap (Pottier 2002, 53).

Het verkrachten van Tutsi vrouwen door Hutu mannen werd tijdens de genocide doelbewust ingezet om de Tutsi gemeenschap te vernietigen. Dit werd bijvoorbeeld gedaan door speeches te houden waarin men actief werd aangemoedigd 'Tutsi vrouwen en hun kinderen' seksueel uit te buiten (Buss 2010, 63-67). Het aanmoedigen van de laagste sociale klasse Hutu mannen om de hoogste sociale klasse Tutsi vrouwen te verkrachten (HRW 1996) laat zien dat de intersectie tussen klasse en etniciteit en gender hier een grote rol speelt. De Tutsi vrouw is de ultieme Ander van de Hutu man: zij behoorde tot een ander gender, een andere etnische groep en tot een andere (hogere) sociale klasse.

Het op iedere as van verschil onderstrepen dat er een dominante gemeenschap is, door middel van seksueel geweld, kan begrepen worden als manier om een dominante positie in de politiek van Rwanda te bewerkstelligen. De stelselmatige vernedering en het onderwerpen van de hoogste aan de laagste sociale klasse geeft daarmee dus zowel een culturele als een politieke boodschap van 'meester zijn over'. De verschillende machtsrelaties zijn hier op drie niveaus werkzaam: op individueel niveau zijn er elite actoren en individuen met gevoelens van wraak. Op structureel niveau is er de inzet van propaganda en de organisatie van de genocide en op symbolisch niveau is er de betekenis van seksueel geweld: het domineren van de ander.

De seksualisering van Tutsi vrouwen was een bewust onderdeel van de genocidale campagne tegen de Tutsi's en resulteerde ook in een bijdrage aan stereotypes van Afrikaanse lichamen in westerse media (Buss 2010, 69; Lewis 2011, 201). De westerse beeldvorming van Afrika speelt een belangrijke rol bij het begrijpen van de inzet van seksueel geweld als wapen in het conflict in Rwanda. De extreme seksualisering van de Afrikaanse man leidt tot naturalisatie van seksueel of gegenderd geweld in Afrika (Demmers 2014, 27; Turcotte 2011, 202). Door de spectacularisatie van seksueel geweld, vooral in westerse media, wordt voorbijgegaan aan de systematische onderdrukking van vrouwen wereldwijd (Demmers 2014, 29, 30).

Tegelijkertijd wordt de Afrikaanse vrouw vaak gestereotypeerd als hulpeloos. Dit is problematisch omdat de vrouw niet enkel als slachtoffer mag worden begrepen, maar ook een

stem moet krijgen als actieve participant in het conflict. Vrouwen zijn zelf immers niet zonder eigen politieke agenda (Ponzanesi 2014, 2-13). Deze beeldvorming van conflicten en (seksueel) geweld in Afrika is discutabel omdat het, zoals eerder genoemd, het ‘westen’ als superieur neerzet. Dit maakt dat gewelddadige interventie sneller als legitiem wordt gezien. Bovendien ontnemt het vrouwen van hun *agency* als rationeel en bekwaam handelend persoon (Turcotte 2011, 202; Ponzanesi 2014, 3 en Demmers 2014, 27-37). Ook deze machtsrelatie is op drie niveaus werkzaam: op individueel niveau staat de persoonlijke alledaagse ervaring, op structureel niveau de spectacularisatie van seksueel geweld en systematische onderdrukking van vrouwen en op symbolisch niveau de hyperseksualiteit en representaties van Afrikaanse lichamen.

Seksueel geweld heeft dus een meervoudige betekenis en werkt op meerdere niveaus als middel om dominantie te bewerkstelligen. Zowel van het mannelijke over het vrouwelijke, van het westen over het niet-westen, van een etniciteit over een andere etniciteit. Dit krijgt betekenis en heeft invloed op zowel individueel, structureel en symbolisch niveau.

Conclusie

Op structureel niveau spelen onderliggende koloniale en patriarchale verhoudingen een rol bij de inzet van seksueel geweld als wapen. Dit wordt begrepen als een onderliggend discriminatie discours. Om het gebruik van seksueel geweld als wapen tijdens conflict te begrijpen is het van belang om een intersectioneel raamwerk te gebruiken. Op symbolisch niveau is te zien dat de ultieme dominantie over de ander een belangrijke reden is om seksueel geweld in te zetten tijdens een conflict. Op individueel niveau is te zien dat sociale relaties kapot gemaakt worden door middel van seksueel geweld en dat de vrouw als individu een kwetsbare positie heeft tijdens een conflict. De verschillende niveaus waarop machtsrelaties werkzaam zijn, staan hierbij niet los van elkaar maar in verhouding tot elkaar: ze beïnvloeden elkaar wederzijds.

Het structurele gebruik van seksueel geweld tijdens de genocide in Rwanda in 1994 wordt het beste verklaard als een dieper geworteld en geïnstitutionaliseerd probleem en als onderdeel van discriminatie discours. Dit speelt op binnen verschillende assen van identiteit, waaronder gender, etniciteit en klasse. Deze dragen bij aan de marginalisatie van bepaalde groepen uit een samenleving, in Rwanda de Hutu's en daarna de Tutsi's. De intersectie tussen verschillende assen is hierbij van belang.

Het systeem dat de mogelijkheid geeft om seksueel geweld als wapen in te zetten bestond al voor de genocide. Het klasseverschil dat een rol speelde en werd aangeduid als een etnisch verschil werd nog duidelijker door deze vorm van geweld waarin genderverschillen tot het uiterste werden uitgebuit. Het structurele gebruik van seksueel geweld kan daarom begrepen worden als een uiting van en verzet tegen bestaande machtsstructuren die hun oorsprong vinden in de koloniale geschiedenis van Rwanda.

3. Seksueel geweld in Rwanda vanuit Conflict Studies

Inleiding

De schaal van het gebruik van seksueel geweld in Rwanda is extreem, maar het fenomeen staat niet op zichzelf. Zoals Hoofdstuk 1 heeft aangetoond, gaan oorlog en seksueel geweld al eeuwenlang hand in hand, maar is de plek van seksueel geweld in oorlog wel veranderd. Door het gebruik van seksueel geweld in Rwanda te onderzoeken vanuit een sociaal wetenschappelijk perspectief toont dit hoofdstuk de sociale factoren en processen die bijdragen aan de grotere, interdisciplinaire verklaring. Dit onderzoek beargumenteert dat het seksuele geweld verschillende strategische doelen diende. Deze waren controle uitoefenen op de lokale bevolking, de controle op soldaten verstevigen en het doel om de genocide te bewerkstelligen, ook op de lange termijn.

Zoals besproken in Hoofdstuk 1 kregen Tutsi's tijdens de koloniale overheersing door België sociaal, economisch en politiek een hogere status toebedeeld, door middel van onder andere lokale bestuursfuncties en andere posities waarbij Tutsi's zeggenschap kregen over Hutu's. De scheidslijn tussen de etnische groepen werd benadrukt door de Belgen, bijvoorbeeld door middel van de verplichte identiteitskaarten waar etniciteit op werd benoemd. Na het eind van het koloniale tijdperk kwamen de Hutu's aan de macht. Er waren meerdere momenten van toenemend geweld en vijandigheid tegenover de Tutsi's sindsdien, maar geen van de schaal van de genocide van 1994 (Gourevitch 1999).

In de periode die voorafging aan de genocide was er in Rwanda sprake van toenemende spanningen, vooral vanaf augustus 1993. Toen tekende toenmalig president Juvinal Habyarimana een impopulair vredesakkoord met de RPF. Deze spanningen uitte zich in meer verdwijningen en geweldsincidenten, en paramilitaire groepen zoals de *interahamwe* die zich bewapenden en 's nachts de straten patrouilleerden (Dallaire 2004). Deze groepen werden in het geheim door de staat gerekruteerd en getraind (Des Forges 1999). Vrouwen die verdwenen werden verkracht en vermoord teruggevonden (Des Forges 1999). In de tijd daarvoor was in Rwanda minder problematiek rondom seksueel geweld en verkrachting dan gemiddeld in Afrika ten zuiden van de Sahara, en het zou weer terugkeren naar vergelijkbare niveaus na de genocide. Dit impliceert dat een toename wat betreft verkrachtingen en seksueel geweld in Rwanda hand in hand ging met de toename van het geweld (Taylor 1999).

3.1. Academisch debat

Tot het eind van de jaren '90 heerste er binnen het academisch debat over verkrachtingen tijdens oorlogstijd een idee dat deze vooral kwamen vanuit opportunisme; mannen verkrachten vrouwen in conflictsituaties omdat het kan. Zo schreven evolutionair psychologen Thornhill en Palmer dat mannen genetisch meer geneigd zijn tot verkrachten (Wood 2006). Een tijd was de *pressure-cooker* theorie populair. Deze stelde dat oorlogsverkrachtingen voortkwamen uit de stress die een soldaat voelt in combinatie met de biologische seksdrift (Mullins 2009). Deze greep terug op Brownmiller's (1975) idee dat oorlog mannelijkheid stimuleert, en dat verkrachting een uiting is van de mannelijke psyche. Sanday (1981) bouwde hierop voort door te beargumenteren dat verkrachting een uiting is van seksualiteit als de harmonie tussen mannen en hun omgeving wordt verstoord. Hier is later echter veel kritiek op gekomen, en in de laatste decennia is het debat hierover aanzienlijk verbreed (Wood 2006; Mullins 2009).

Opportunisme wordt nog steeds gezien als een mogelijke reden voor seksueel geweld in oorlogszones, maar wordt niet langer behandeld als de enige mogelijke verklaring. In Rwanda is opportunisme niet afdoende als verklaring. Een implicatie van opportunisme als reden achter seksueel geweld is dat het niet-discriminerend werkt. Als 'mogelijkheid' de enige relevante factor is, heeft in principe iedereen evenveel kans om slachtoffer van seksueel geweld te worden (Wood 2006). In Rwanda verkrachtten echter voornamelijk Hutu mannen voornamelijk Tutsi vrouwen (Sharlach 2000).

Tegenwoordig wordt rekening gehouden met een brede diversiteit aan redenen achter seksueel geweld tijdens conflict (Wood 2006). Gotschall (2004) identificeert vier stromingen in de literatuur over seksueel geweld tijdens conflict. Feministische theorie, die volgens hem de problematiek op de kaart heeft gezet, beschouwt oorlogsverkrachting als een uiting van de dominantie van de man. Culturele pathologie kijkt naar socioculturele factoren en heeft volgens Gotschall het karakter van 'culturele psychoanalyse'. Biosociale theorie is Gotschall's geprefereerde theorie, en combineert biologische met sociale factoren. Bij Rwanda lijkt echter strategische theorie het best te passen (Gotschall 2004). Deze past goed binnen de context van de genocide, gezien het feit dat slachtoffers overwegend Tutsi vrouwen waren. Ook gaat de theorie uit van doelbewust handelende actoren, zoals de opdrachtgevende burgemeesters die genoemd zijn in de inleiding.

3.2. Verkrachting als manier van controle

3.2.1. Verkrachting als manier van controle over de vijand

Genocide kan op verschillende manieren worden uitgevoerd, één daarvan is door middel van controle uitoefenen op de lokale bevolking. Er zijn verschillende manieren om dit te bewerkstelligen, een van de meest effectieve is middels geweld. Geweld kan zowel expliciet als impliciet zijn. Expliciet geweld is hier het toepassen van fysiek geweld. Dit kan zowel door middel van onderscheid maken (bijvoorbeeld om een voorbeeld te stellen), of juist door slachtoffers zo willekeurig mogelijk te selecteren. Impliciet geweld is de dreiging van geweld. Meestal is dit een gevolg van het gebruik van expliciet geweld (Kalyvas 2006).

Kalyvas gebruikt de term controle om te spreken over controle binnen de eigen groep; het doel van controle is volgens Kalyvas samenwerking, om zo onder andere het *free riders dilemma* mee tegen te gaan. Er kan echter ook beargumenteerd worden dat deze zelfde theorie op kan gaan waar het gaat om controle van de vijand, zeker in het geval van Rwanda. Hutu extremisten hadden een ongebruikelijke controle over het Tutsi segment van de bevolking. Zodra de genocide begon, leek het alsof veel Tutsi's zich bij hun noodlot neerlegden; er werd zelfs gesproken van Tutsi's die zich af lieten slachten (Gourevitch 1999). In zijn boek over de genocide geeft Gourevitch hier een voorbeeld van. Het gros van de moorden tijdens de genocide werd uitgevoerd door middel van machetes, waarmee de slachtoffers in stukken werden gehakt. Tijdens de genocide waren er Tutsi's die bereid waren te betalen om gedood te worden met een kogel, in plaats van aan stukken gehakt te worden. Ook zijn er verslagen van slachtoffers die aangeven dat ze seksuele gunsten – onder dwang – hebben moeten verlenen in ruil voor hun leven (Donovan 2002). De angst voor verkrachting wordt dusdanig aangejaagd, dat het beschreven kan worden als een terroristische tactiek van controle (Mullins 2009).

Een verklaring die Gourevitch hiervoor geeft is een gehoorzaamheid aan autoriteit die ingebakken zit in Rwandese culturele patronen, gecombineerd met de uitgebreide voorbereidingen die aan de genocide vooraf gingen. Deze zouden ervoor gezorgd hebben dat Tutsi's zich met hun lot hadden verzoend kort nadat de genocide begon. Hier wordt nog een verklaring voorgesteld; het excessieve gebruik van willekeurig geweld wat zichtbaar was vanaf het begin van de genocide. Een optie is dat de lokale bevolking hiermee dusdanig succesvol angst is aangejaagd dat ze zich verzoenden met hun noodlot en probeerden te bereiken dat het niet te wreed zou zijn. Verkrachting en seksueel geweld zijn dusdanige excessieve wreedheden dat deze een dergelijke angst kunnen helpen bewerkstelligen. Zo

hadden Hutu's een extra dreigement tegen Tutsi's, een extra manier om hen mee te controleren en zo een extra manier om hen naar minimaal verzet over te halen.

3.2.2. *Verkrachting als manier van controle van eigen troepen*

Minstens zo belangrijk als het controleren van de vijand tijdens een conflict, is het controleren van eigen troepen. Ignatieff bespreekt het concept van Servische soldaten in Bosnië-Herzegovina die aan elkaar verbonden werden middels een variant op een hergeboorte, *born in blood* (1998). Het doden en uitoefenen van wreedheden op vijanden, zorgde voor een band als zogenaamde bloedbroeders tussen de verschillende soldaten.

In Bosnië waren een aantal manieren waarop verkrachting werd gebruikt binnen het conflict. Het verkrachten van vijandelijke vrouwen wordt genoemd als een manier waarop banden van solidariteit werden gesmeed binnen paramilitaire groepen. Ook werden vrouwen van de vijand 'uitgedeeld' als beloning aan goede soldaten. En verkrachting werd gebruikt als een manier om etnische groepen mee aan te geven; ten eerste door aan te geven welke vrouwen wel en niet verkracht werden, en ten tweede als middel om voormalige burens of vrienden tegen elkaar op te zetten (Card 1996). Vooral deze laatste reden toont de relevantie van dit voorbeeld aan voor de Rwandese casus. In Rwanda zijn veel gemengde Hutu-Tutsi huwelijken, en leefden de groepen door elkaar (Taylor 1999). Daarnaast kunnen Tutsi vrouwen die een (vrijwillige) seksuele relatie hebben met een Hutu worden opgevat als mensen die het etnische aspect van hun identiteit ondermijnen. Dit idee wordt versterkt door het feit dat ze kinderen kunnen krijgen die zowel Hutu als Tutsi zijn (Taylor 1999).

De relatief grote hoeveelheid huwelijken tussen Hutu's en Tutsi's in Rwanda kan ook hebben bijgedragen aan het verspreiden van een bepaalde seksuele norm tijdens de genocide. Wood (2006) geeft als hypothese dat als de seksuele norm van de leiding overeenkomt met die van de soldaten, de kans op een extreem hoge of extreem lage hoeveelheid seksueel geweld toeneemt, eraan liggend wat die norm is. Ze geeft de Tweede Wereldoorlog als voorbeeld van relatief weinig seksueel geweld, buiten geweld met als doel om te vernederen.

In Bosnië en Rwanda was het juist andersom. Wood gelooft dat dit versterkt werd door de vele Hutu-Tutsi huwelijken; deze zouden ervoor zorgen dat seksuele relaties tussen Hutu's en Tutsi's niet als taboe werden gezien (Wood 2006). Een laatste, maar even belangrijk, aspect van deze manier om controle binnen de eigen troepen te bewerkstelligen is het gegeven dat soldaten door middel van impliciet geweld gedwongen konden worden om over te gaan op seksueel geweld tegen de vijand. Het werd met regelmaat opgedragen door figuren met

autoriteit, en op ongehoorzaamheid stond een straf (Mullins 2009). Dit is een van de aspecten die goed belicht hoe het een wapen van oorlog kan zijn; daders zelf werden ingezet als wapen.

3.3. Verspreiding van HIV/AIDS

Al voor de genocide zijn er in Rwanda bovengemiddeld veel besmettingen met HIV en AIDS (Sharlach 2000). Dit is extra problematisch omdat er in het land weinig tot geen toegang is tot AIDS-remmers of vergelijkbare medicatie. Bewijs voor doelbewuste verspreiding van HIV door middel van verkrachtingen is onduidelijk en spreekt elkaar tegen. Er zijn verslagen van slachtoffers die aangeven dat de verspreiding van HIV door besmette Hutu extremisten doelbewust was, en dat na de verkrachting tegen hen werd gezegd dat ze een langzame en pijnlijke dood tegemoet gingen door middel van AIDS (Sharlach 2000). Verkrachting is een bovengemiddeld effectieve manier van HIV verspreiden. Het geweld wat ermee gepaard gaat heeft een beschadigend effect op de vagina en kan voor verwondingen zorgen; hierdoor is de kans groter dat het virus wordt opgenomen in het bloed (Sharlach). Het is in de meeste gevallen niet mogelijk om de intentie van verkrachter vast te stellen.

Sharlach's onderzoek laat tegenstrijdige resultaten zien. Zo sprak Dr. Bonnet van Artsen Zonder Grenzen uit te geloven dat de verspreiding van HIV een onderdeel was van een vooropgezette campagne. Tegelijk sprak in ieder geval een van de slachtoffers uit ervan overtuigd te zijn dat seksueel geweld spontaan gebeurde tijdens de genocide (Sharlach 2000). In 2002 was 9% van de volwassen Rwandese bevolking besmet met HIV of AIDS (Donovan 2002). Sharlach geeft aan dat vanwege het gebrek aan beschikbare medicijnen in Rwanda in de meeste gevallen een HIV besmetting een uiteindelijk doodsvonnis is, met een gemiddelde levensverwachting van 7 tot 15 jaar na besmetting. Sharlach beargumenteert dat, ongeacht of het de tactiek was of niet, het verspreiden van HIV een effectieve manier is om een genocide op de lange termijn te bewerkstelligen (2000). Dit wordt onderschreven door onder andere hulpverleners zoals Paula Donovan, die aangeeft dat totdat de laatste persoon die tijdens of dankzij de genocide met HIV/AIDS besmet is de genocide in effect nog gaande is (2002).

3.4. Agency en motivatie on the ground

Het is belangrijk om aan te geven dat de motivaties van daders wat betreft oorlogsmisdaden divers kunnen zijn. Dit artikel werpt een aantal redenen op om seksueel geweld te verklaren, maar in conflictsituaties zijn motivaties nooit zwart-wit. Er was in Rwanda een groter narratief ontwikkeld om de bevolking in tweeën te verdelen – Hutu en Tutsi – maar tijdens

oorlogen kan een narratief gebruikt worden door lokale actoren om andere redenen. Acties en geweld ter plekke heeft vaak meer te maken met de lokale situatie dan met het overkoepelende narratief. Ook kan het narratief worden ingezet als excuus om losstaande conflicten en vetes mee te settelen (Kalyvas 2003). Het is zinloos om het narratief te onderzoeken zonder dit te erkennen. Ook in Rwanda is het ondoenlijk om individuele motivaties voor de massale hoeveelheid verkrachtingen te achterhalen; het geweld kan zowel een politieke als persoonlijke motivatie hebben (Kalyvas 2003). Tutsi's werden in Rwanda vaak beoordeeld op hoeveel ze zouden betalen in ruil voor hun leven. Vrouwen werden vaak beoordeeld op hoe wenselijk ze zouden zijn om te verkrachten of tot seksslaaf te maken (Des Forges 1999).

Ondanks dit is de kracht van leiders onmisbaar in het plannen en uitvoeren van een genocide. Het opwerpen van een narratief, de legitimatie van systematisch geweld en het aangeven van de richting, zijn taken die alleen op metaniveau kunnen worden uitgevoerd (Zwaan 2003). Belangrijk om te melden is dat hoe hoger een leider staat in de hiërarchie, hoe minder concreet diens bevelen zijn. Iemand uit de hoogste kringen van het Hutu leiderschap speelt een essentiële rol in het mogelijk maken van de genocide, maar zal zelf niet bevel geven tot het uitvoeren van een genocide.

Genocidale daden worden niet stap voor stap gepland en uitgevoerd, een genocide groeit. Ideeën en praktijken worden uitgetest in een hoog tempo; wat werkt wordt behouden, wat niet werkt niet. In vroege stadia van een genocide zijn bevelen meestal doelbewust vaag. Daaruit groeien genocidale praktijken die worden geïnstitutionaliseerd (Zwaan 2003). Door dit toe te passen op Rwanda, wordt duidelijk dat het onwaarschijnlijk is dat in de hoogste kringen van het leiderschap tijdens de genocide opdracht is gegeven tot excessief seksueel geweld op massale schaal, zeker niet vroeg in de genocide. Het is waarschijnlijker dat de praktijk gegroeid is uit minder concrete opdrachten met een genocidale betekenis, dat deze praktijk vervolgens leek te 'werken' en toen is aangehouden.

Kijkend naar hoe genocidale acties georganiseerd worden op verschillende niveaus wordt duidelijk dat het vaak slechts een kleine groep binnen de hooggeplaatste leiders is die het gros van het organisatorische werk doet (Üngör 2012). Gehoorzame volgers voeren hun – meer of minder concrete – opdrachten uit.

Een sleutelfiguur in deze keten is weggelegd voor lokale leiders. Zwaan geeft aan dat leiders die lager staan op de hiërarchie wel concrete genocidale bevelen geven (2003). In Rwanda lijkt dit ook het geval te zijn, zeker wat betreft seksueel geweld en verkrachtingen. Mullins beschrijft in zijn analyse van de rechtszaken rondom geïnstitutionaliseerd seksueel

geweld tijdens de genocide dat het voornamelijk lokale leiders waren die expliciet opdracht hebben gegeven tot het massale verkrachten van Tutsi vrouwen (2009). Deze conclusie werd overigens onderschreven door het ICTR; enkele van deze burgemeesters zijn berecht voor het gebruik van seksueel geweld, al hebben ze zelf de misdaad niet gepleegd maar er wel opdracht toe gegeven (Mullins 2009).

3.5. Framing

Seksueel geweld diende ook als doel om Tutsi vrouwen verder te ontmenselijken. De ontmenselijking van de Tutsi-vijanden begon lang voor de eerste dode tijdens de genocide viel. Hier ging een lang proces van framing en het ontwikkelen van een narratief aan vooraf. Een frame is een manier waarop de waarheid kan worden geconstrueerd en gecommuniceerd wordt naar buiten. Een narratief is ‘a story that people create to make sense out of their lives and environments’, en is het effectiefst als het simpel is (Autesserre 2012). Frames kunnen specifiek en minder specifiek zijn. Een *master frame* is een breed frame waar andere frames vaak op inspelen; het is een onderliggend frame dat andere acties kleurt (Benson en Snow 2000).

Het frame dat Hutu-power extremisten gebruikten om Tutsi's mee te verbeelden kwam voort uit historische stereotypes en manieren van ontmenselijking (Des Forges 1999). In Rwanda grepen veel aspecten terug op het Hutu-power master frame. Dit frame greep terug op stereotypes van Tutsi's als lang, mager, rijk en arrogant (Gourevitch 1999). Tijdens de genocide noemden daders hun slachtoffers vaak arrogant tijdens verkrachting, en soms werden er lichaamsdelen gemutileerd die gezien werden als stereotype Tutsi, zoals lange vingers en neuzen (Des Forges 1999). Ook was er de boodschap dat Tutsi's als groep een eenheid waren, en dat iedere Tutsi betrokken was bij de RPF. De reactie hierop was dat Hutu's dus ook een eenheid moesten vormen; het creëren van de ‘Ander’ gaat hand in hand met het afbakenen van de eigen groep. Eveneens was de boodschap dat de RPF een genocide tegen Hutu's aan het voorbereiden (en later uitvoeren) was, en dat Hutu's onschuldige slachtoffers waren. Dit legitimeerde geweld tegen Tutsi's onder de noemer van zelfverdediging.

Van Tutsi vrouwen werd een beeld geschetst als mooi maar arrogant, en werd gezegd dat al hun acties als doel hadden om de Tutsi's als groep te bevorderen (Gourevitch 1999). Propaganda verspreiden ging voor een deel door extremistische tijdschriften zoals het wijdverspreide *Kangura*, maar de meeste propaganda kwam over de radio, via het radiostation van de regering: RTL (Gourevitch 1999). Hier werden Tutsi's steevast *inyenzi*,

kakkerlakken, genoemd. Tijdens de genocide zou met regelmaat de roep klinken om de ‘kakkerlakken plat te stampen’ (Des Forges 1999; Gourevitch 1999).

Deze propaganda was nodig voor het geweld kon losbarsten. Dit is omdat excessief geweld niet uit de lucht komt vallen; niemand pakt van de een op de andere dag een wapen op. In plaats daarvan moet een toekomstige soldaat zich eerst voor kunnen stellen dat hij geweld gebruikt tegen een ander: ‘violence has to be imagined in order to be carried out’ (Schröder en Schmidt 2001). Dit kan ook uitgestrekt worden naar seksueel geweld, gezien het te plaatsen is onder excessief geweld. Hutu-extremisten hebben over een langere tijd een frame geconstrueerd waarbinnen geweld tegen Tutsi’s legitiem was; pas nadat dit frame geconstrueerd was, en vat had gekregen op de Rwandese samenleving, kon geweld – en dus ook seksueel geweld – plaatsvinden.

Seksueel geweld is inherent een daad van vernedering en macht uitoefenen over een ander. Het gebruik van seksueel geweld tijdens de genocide was een manier om ‘de Ander’ verder te ontmenselijken en te vernederen. Het was zowel een uiting als een versterking van het Hutu-power frame.

Conclusie

Vanuit CS zijn verschillende manieren om seksueel geweld als strategie te gebruiken, zoals in Rwanda het geval was. Het was een manier om strategische doelen te bereiken. Aan de ene kant werkte het als manier om solidariteit te creëren onder soldaten. Daarnaast was het een wijze waarop Tutsi’s verder vernederd en ontmenselijkt werden, en droeg het bij aan het verspreiden van angst onder de Tutsi bevolking. HIV/AIDS kon worden verspreid en slachtoffers werden buiten hun gemeenschappen gesloten. De daders zelf werden aangespoord en zelfs opgedragen door lokale leiders om seksueel geweld te gebruiken tegen Tutsi’s. Deze factoren dragen bij aan de manier waarop en de redenen waarom seksueel geweld op deze schaal is gebruikt tijdens de Rwandese genocide.

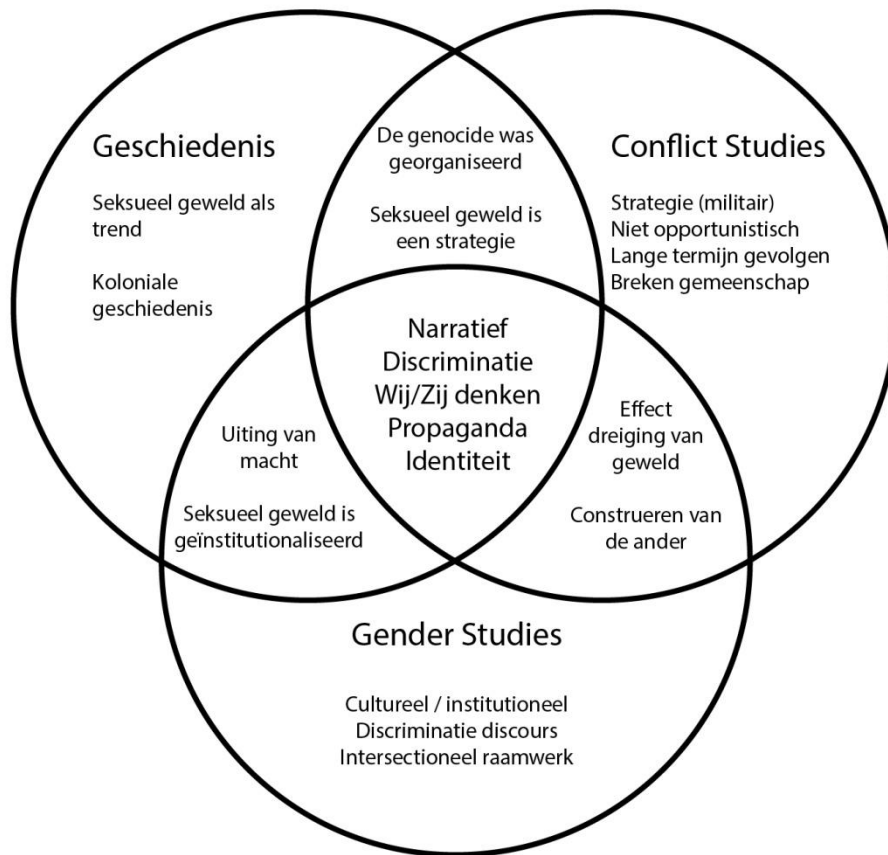
4. Integratie

In dit deel worden de disciplinaire delen geïntegreerd tot een interdisciplinair geheel. Allereerst worden de disciplinaire antwoorden op de hoofdvraag, de relatie tussen de disciplines en de disciplinaire inzichten en gebruikte concepten besproken. Vervolgens worden conflicten tussen de disciplinaire inzichten geïdentificeerd. Daarna wordt een *common ground* tussen de verschillende disciplinaire delen gecreëerd. Dit is gedaan met behulp van de integratietechnieken voor interdisciplinair onderzoek zoals voorgesteld door Allen F. Repko en Richard Szostak (2017). Als laatste deel in dit hoofdstuk komt de *more comprehensive understanding* van de resultaten van dit onderzoek aan bod.

4.1. Uiteenzetting disciplines en concepten

De disciplines kijken vanuit een verschillend perspectief naar de hoofdvraag: ‘Hoe kan het structurele gebruik van seksueel geweld tijdens de genocide in Rwanda in 1994 verklaard worden?’ Samengevat zijn de disciplines tot de volgende antwoorden gekomen: Vanuit geschiedenis kan het gebruik van seksueel geweld vooral worden verklaard door gevoelens van wrok in verband met de langdurig onderdrukte positie van de Hutu’s en door de beeldvorming over Tutsi vrouwen als verraderlijk verleidelijk. Vanuit de discipline GS wordt de inzet van seksueel geweld verklaard als een uiting van of verzet tegen bestaande machtsstructuren. Door CS wordt de inzet van seksueel geweld vooral verklaard als manier om strategische doelen mee te bereiken.

Het tot stand komen van de disciplinaire antwoorden op de hoofdvraag is op basis van verschillende disciplinaire inzichten. Figuur 1 geeft een schematische weergave van de disciplinaire perspectieven en inzichten, evenals overlappen tussen de inzichten en de concepten die bij iedere discipline terugkomen. Figuur 1 illustreert eveneens hoe de disciplines zich tot elkaar verhouden. De concepten die bij iedere discipline terugkomen worden later in dit hoofdstuk uitgelegd.

Figuur 1. Disciplinaire inzichten en overeenkomsten

De verschillen in inzichten komen vooral voort uit het verschil in disciplinair perspectief. Geschiedenis focust zich op historische verklaringen, GS kijkt meer naar machtsrelaties en CS kijkt voornamelijk naar sociale processen. De disciplines hebben ook overeenkomsten, zoals te zien is in Figuur 1. Allereerst behoren alle disciplines behoren tot de geesteswetenschappen. Daarnaast hanteren zowel GS als CS een perspectief van sociaal constructivisme. Daarom is binnen dit onderzoek sprake van *narrow interdisciplinarity* (Repko en Szostak 2017, 236). Een verschil tussen de disciplines is het gebruik en de interpretatie van concepten.

Enkele bronnen zijn bij meerdere disciplinaire delen gebruikt. Zo wordt Card (1996) aangehaald in zowel Hoofdstuk 2 van GS als Hoofdstuk 3 van CS. GS gebruikt Card om te bespreken wat voor betekenis seksueel geweld krijgt in de context van een conflict. CS gebruikt deze bron echter om de manier te bespreken waarop seksueel geweld gebruikt wordt. Mullins (2009) wordt aangehaald in Hoofdstuk 3 van CS en Hoofdstuk 1 van geschiedenis. Deze bron wordt in beide delen gebruikt ter ondersteuning van de casus, om concrete

voorbeelden uit te halen. GS en geschiedenis halen allebei een rapport van Human Right's Watch (1996) aan. Ook deze dient ter illustratie van de casus.

Zoals aangegeven in Figuur 1 zijn er concepten die terugkomen in alle drie de disciplines. Hieronder zullen de volgende concepten vanuit alle drie de disciplines worden toegelicht: narratief, politiek, discriminatie, propaganda en identiteit.

Zowel vanuit CS als GS wordt gesproken over 'narratief'. Een verschil hiertussen is dat CS dit ziet als een manier die is ingezet om twee bevolkingsgroepen te creëren, terwijl GS kijkt naar hoe het narratief van de Rwandese genocide is gevormd door machtsrelaties. Geschiedenis neemt het historisch narratief van Rwanda als uitgangspunt om de genocide te verklaren. Een concept wat van belang is en binnen alle drie de disciplines terugkomt, is 'politiek' in relatie tot seksueel geweld. Vanuit CS wordt geschreven over politieke motivatie voor seksueel geweld, vanuit GS wordt geschreven over politieke betekenis van seksueel geweld en bij geschiedenis wordt seksueel geweld gezien als politiek instrument.

Het concept 'discriminatie' komt ook in alle drie de disciplines terug. GS spreekt het meest expliciet over discriminatie als een vorm van discours. Geschiedenis spreekt over hoe discriminatie tegen Hutu's en daarna tegen Tutsi's was geïstitutionaliseerd. CS beschrijft hoe de verharding van etnische scheidslijnen leidt tot een legitimatie van discriminerende en later genocidale acties. Het begrip 'propaganda' wordt vooral gebruikt door geschiedenis. Dit is enerzijds omdat propaganda werd ingezet om scheidslijnen tussen etniciteit te versterken en anderzijds omdat het werd ingezet om specifiek Tutsi vrouwen tot doelwit te maken. CS bespreekt propaganda als specifieke methode om de genocide voor te bereiden. GS bespreekt hoe propaganda werd ingezet op structureel niveau om een dominant narratief te verspreiden.

Een laatste concept dat binnen alle drie de disciplines terugkomt is 'identiteit'. Dit is van belang omdat seksueel geweld werd gepleegd tegen een specifieke notie van identiteit, namelijk Tutsi vrouwen. CS en GS spreken beide over de constructie van identiteit. GS spreekt daarbij over hoe de intersectie tussen assen van identiteit, gender en etniciteit, een belangrijke rol speelt. Geschiedenis onderschrijft dit door te stellen dat het Tutsi zijn van vrouwen maakte dat juist zij slachtoffer werden. CS spreekt daarnaast over hoe seksueel geweld werd gebruikt om het etnische aspect van de Hutu-identiteit te versterken.

De verschillende manieren waarop de disciplines bovenstaande concepten gebruiken leveren vrijwel geen conflicten op, maar vullen elkaar aan. Dat wil zeggen dat bijvoorbeeld het concept 'politiek' in relatie tot seksueel geweld gezien kan worden als instrument, motivatie en betekenis.

4.2. Conflicten tussen disciplinaire inzichten

Conflicten tussen inzichten komen voort uit het verschil in disciplinair perspectief (Repko en Szostak 2017, 245). Hieronder wordt een aantal conflicten tussen de disciplinaire inzichten in dit onderzoek uiteengezet. Allereerst worden de verschillende inzichten met betrekking tot de inzet van seksueel geweld besproken. Daarna komen de specifieke verschillen tussen de disciplines aan bod.

Het belangrijkste conflict zit in de verklaringen die de drie disciplines geven voor het structurele gebruik van seksueel geweld tijdens de Rwandese genocide. CS ziet seksueel geweld vooral als een manier die individuele actoren inzetten om militaire doeleinden mee te bereiken. GS ziet seksueel geweld meer als een uiting van patriarchale machtsverhoudingen en structurele onderdrukking. Geschiedenis ziet een historische ontwikkeling in de inzet van seksueel geweld, en een langdurig problematische relatie tussen twee groepen. De verklaringen die hieruit volgen zijn daardoor ook verschillend: CS verklaart de inzet van seksueel geweld als strategie, GS als verzet tegen of uiting van een systeem en geschiedenis ziet juist wrok en beeldvorming over Tutsi vrouwen als verklaring.

Naast een verschil in de verklaring is er verschil in wat de disciplines zien als oorzaak van het seksuele geweld. CS ziet de individuele actoren als oorzaak, GS ziet de machtsrelaties tussen de groepen, het systeem, als oorzaak, en geschiedenis zoekt deze verklaring in historische trends. Deze inzichten zijn niet per definitie conflicterend aan elkaar, maar het is van belang om de verhouding tussen deze inzichten duidelijk te maken.

Vanuit geschiedenis is de genocide in Rwanda lange tijd neergezet als een etnisch conflict tussen Hutu's en Tutsi's. Dit levert een conflict op met inzichten van GS, omdat hierin ook andere assen van identiteit, en juist de intersectie van verschillende assen van identiteit, worden gezien als construct waarbinnen de genocide kon plaatsvinden. Geschiedenis voegt hieraan toe dat propaganda die zich specifiek tegen Tutsi vrouwen richtte, laat zien dat het niet enkel een etnisch conflict betrof. Zowel geschiedenis als GS gaan beide uit van historisch ontwikkelde groepsverhoudingen. Het grootste verschil hierbij is dat GS kijkt naar de machtsstructuren die hieruit voortkomen en geschiedenis meer kijkt naar historische ontwikkeling. Vanuit CS is ook aandacht voor het koloniale verleden van Rwanda, maar wordt meer gekeken naar sociale processen en politiek handelende actoren die voor eigen gewin strategieën inzetten om bepaalde politieke doeleinden te bereiken. CS hecht hierbij ook belang aan machtsrelaties tussen groepen. Tussen geschiedenis en CS kan dit verschil uitgelegd worden als het zoeken naar verklaringen in het verleden en het zoeken naar

verklaringen in beoogde doelen van actoren. Alle drie de disciplines focussen daarbij op de invloed die dit heeft op het heden.

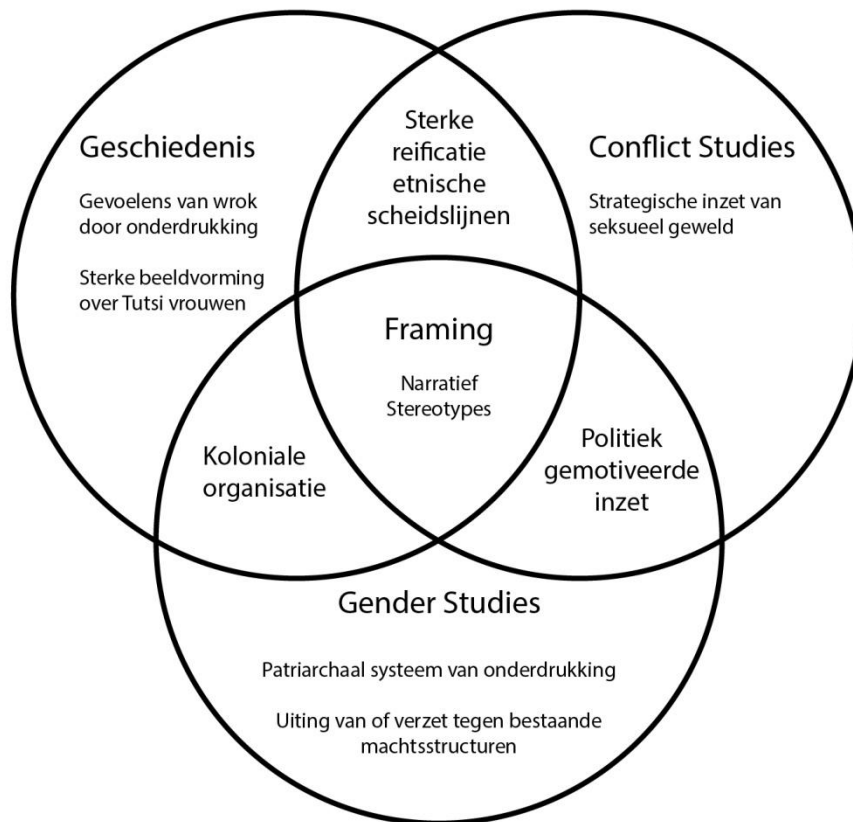
4.3. Creëren van *common ground*

Om tot een interdisciplinair geheel te komen, moet er *common ground* worden gecreëerd tussen de disciplinaire inzichten. Dit is gedaan met behulp van de integratietechnieken van Repko en Szostak (2017). Ondanks dat er geen grote conflicten tussen de disciplines zijn, is het belangrijk om in kaart te brengen hoe de disciplinaire inzichten zich tot elkaar verhouden. Ten eerste zal ingegaan worden op ‘expansie’ van het begrip ‘institutionalisering’ en het concept ‘framing’. Ten tweede wordt de relatie tussen de disciplinaire inzichten duidelijk gemaakt door middel van ‘organisatie’.

Expansie houdt in dat een theorie of assumptie zo wordt uitgebreid dat het elementen uit meerdere disciplines omvat (Repko en Szostak 2017, 282). Dit kan ingezet worden om te zorgen dat een term meer overkoepelend wordt voor alle disciplinaire delen.

‘Institutionalisering’ komt voor binnen de disciplines geschiedenis en GS. Vanuit geschiedenis wordt beschreven hoe seksueel geweld tijdens genocide zich ontwikkelde van gevolg tot onderdeel van genocide. Vanuit GS wordt besproken hoe geïnstitutionaliseerde scheve machtsverhoudingen in de Rwandese samenleving hebben geleid tot excessief geweld. Vanuit CS wordt besproken hoe lokale leiders opdracht hebben gegeven tot seksueel geweld in Rwanda. Dit wordt binnen dit onderzoek beschouwd als een manier waarop seksueel geweld is geïnstitutionaliseerd als onderdeel van conflict. Om dit allemaal binnen institutionalisering te laten passen, wordt in dit onderzoek een brede definitie van institutionalisering aangehouden. Deze luidt: de wijze waarop een bepaald gedachtegoed of praktijk herhaald wordt tot het zover is geïnternaliseerd dat het als een natuurlijk onderdeel van een groter iets wordt ervaren.

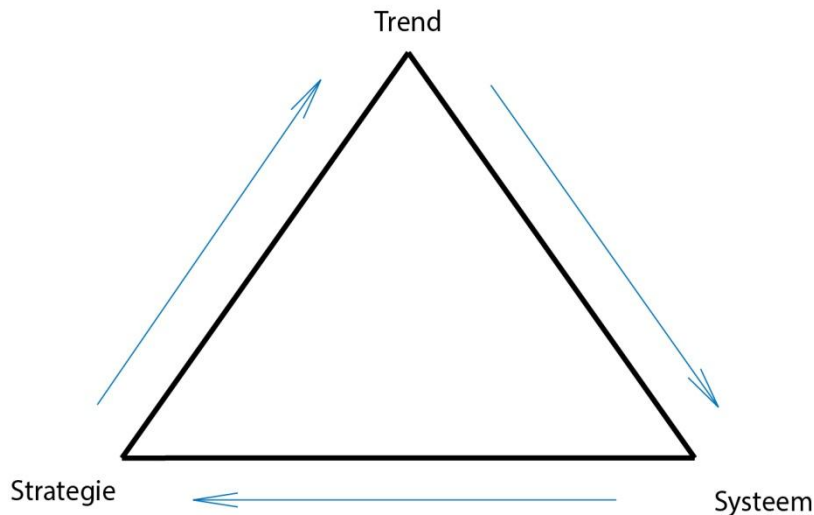
De subjectiviteit van informatie die als waarheid wordt gecommuniceerd komt impliciet in alle drie de disciplinaire delen terug. Vanuit welk perspectief iets bekeken en met welk doel iets gecommuniceerd wordt, heeft namelijk grote invloed op hoe dit ontvangen wordt. Vanuit CS wordt dit omvat als het concept ‘framing’. Vanuit Geschiedenis en GS wordt het concept framing niet expliciet genoemd, echter is dit wel de meest omvattende theorie waarbinnen aannames van de disciplines passen. Figuur 2 geeft een schematische weergave van de disciplinaire en overlappende inzichten die passen binnen het concept framing.

Figuur 2. Expansie van het concept 'framing'

Het concept framing is binnen dit onderzoek relevant omdat diverse disciplinaire inzichten aantonen dat de wijze waarop informatie en identiteit geframed zijn, bij hebben gedragen in uitingen van etnisch en seksueel geweld tijdens de genocide. Was de framing anders geweest, dan had het geweld zich ook anders ontplooid.

Organisatie kan ingezet worden om te laten zien hoe bepaalde disciplinaire inzichten interacteren en hoe deze zich causaal tot elkaar verhouden, in een model weergegeven (Repko en Szostak 2017, 286). Organisatie is binnen dit onderzoek het meest relevant omdat de disciplinaire inzichten elkaar niet tegenspreken, maar zich wel op een bepaalde manier tot elkaar verhouden. De relatie tussen de verschillende disciplinaire inzichten wordt hierna ingezet om de *more comprehensive understanding* te formuleren. In Figuur 3 worden de verschillende verklaringen die gegeven worden door de disciplinaire delen, en de relatie daartussen, weergegeven.

Figuur 3. Organisatie: relatie tussen de disciplinaire inzichten

In Figuur 3 is een vereenvoudigde weergave van de disciplinaire inzichten te zien. Geschiedenis verklaart het gebruik van seksueel geweld vanuit een historische trend. GS verklaart dit vanuit geïnstitutionaliseerde machtsrelaties of een systeem, en CS legt de inzet van seksueel geweld uit als militaire strategie. De relatie tussen deze drie verklaringen wordt als volgt uitgelegd:

Door historische trends is een systeem ontstaan waarin Hutu's, Tutsi's, mannen, vrouwen en sociale klassen vaste categorieën met verschillende privileges zijn geworden. Dit is een patriarchaal systeem. Hierdoor ontstaat een groep die binnen een samenleving sterk gemarginaliseerd wordt. Doordat dit geïnternaliseerd zit in het systeem, worden op basis daarvan politieke besluiten aangepast en uitgevoerd. Dit zijn strategieën die deze privileges bevestigen of marginalisatie versterken. Door het langdurig inzetten van deze strategieën wordt de historische trend doorgezet, wat het patriarchale systeem weer versterkt. De interactie tussen de historische trend, het systeem en de strategieën maakt dat er een model ontstaat dat zichzelf in stand houdt en versterkt. Dit laat zien hoe de disciplinaire inzichten zich tot elkaar verhouden.

Voor de casus van Rwanda betekent dit het volgende: het patriarchale systeem staat seksueel geweld toe als uiting van machtsrelaties. In oorlogstijd wordt geconstateerd dat seksueel geweld ook militaire doeleinden kan ondersteunen. Dit maakt dat seksueel geweld wordt ingezet als strategie. Dit wordt onderschreven door een historische ontwikkeling waarbinnen dit steeds vaker gebeurt. Deze historische trends versterken het voornoemde

systeem weer, wat de strategie van seksueel geweld inzetten als wapen weer bekrachtigt. Op deze manier houdt het proces zichzelf in stand.

Na het creëren van deze *common ground* wordt in het volgende deel verder ingegaan op de *more comprehensive understanding*. Hier worden de implicaties die gedaan kunnen worden op basis van de *common ground* en de conclusies die hieruit getrokken worden besproken.

4.4. More comprehensive understanding

De *more comprehensive understanding* vormt op basis van de *common ground* een geïntegreerd en holistisch antwoord op de hoofdvraag (Repko en Szostak 2017, 323). In dit deel wordt eerst een meeromvattende interpretatie van Figuur 3 gegeven, daarna wordt de relatie tussen de concepten ‘institutionalisering’ en ‘framing’ en Figuur 3 uitgediept. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een causale integratie om tot een *more comprehensive theory* te komen. Een voorwaarde hiervoor is dat de inzichten zich logisch tot elkaar verhouden (Repko en Szostak 2017, 328). Op basis van Figuur 3 van de *common ground* blijkt dat dit binnen dit onderzoek het geval is: de trend vormt het systeem, dit systeem faciliteert de strategie en deze strategie houdt de trend weer in stand.

Figuur 3 verbeeldt een *feedback loop*: de strategie houdt de historische trend immers ook in stand. Dit betekent dat er sprake is van een sequentiële causale integratie, alles volgt elkaar op (Repko en Szostak 2017, 329). Dit proces werkt binnen de casus als volgt. In Rwanda was er sprake van een langdurige ontwikkeling van ongelijke machtsverhoudingen tussen verschillende groepen mensen. Het langdurig neerzetten van met name de Tutsi-vrouw als verraderlijke verleider gaf aanleiding tot de ontwikkeling van een discriminerend discours. Binnen de Rwandese samenleving waren deze problematische machtsverhoudingen geïnstitutionaliseerd. Op deze manier kon seksueel geweld ingezet worden als strategie tijdens genocide.

De relatie tussen ‘institutionalisering’ en ‘framing’ en de *feedback loop* wordt binnen dit onderzoek als volgt begrepen. De *feedback loop* wordt gefaciliteerd door het concept ‘framing’. In de *common ground* is aangetoond dat framing een rol speelt binnen alle disciplineaire delen, expliciet of impliciet. Voor en tijdens de genocide is informatie geframed op een manier die bevolkingsgroepen uit elkaar dreef en die eraan meewerkte dat Hutu mannen een stereotypisch beeld erop nahielden van Tutsi vrouwen. Omdat framing binnen de

afzonderlijke hoofdstukken van belang is, is het logisch dat het ook meespeelt in het grotere geheel. Dit onderzoek stelt dat framing de gehele *feedback loop* beïnvloedt. Het gebruik van framing in Rwanda vormde het narratief dat Tutsi vrouwen dusdanig minderwaardig waren dat excessief geweld tegen deze groep als legitiem en zelfs wenselijk werd beschouwd.

In dit onderzoek is de term ‘institutionalisering’ van belang gebleken. De *common ground* benoemt een brede, discipline overstijgende definitie van de term: de wijze waarop een bepaald gedachtegoed of praktijk herhaald wordt tot het zover is geïnternaliseerd dat het als een natuurlijk onderdeel van een groter iets wordt ervaren. Dit onderzoek pleit dat institutionalisering de uitkomst is van de door framing gevormde *feedback loop*. De elkaar opvolgende inzichten leidden in Rwanda tot de institutionalisering van seksueel geweld als oorlogswapen. Deze factoren maakten seksueel geweld tot een intrinsiek onderdeel van iets grootser; de genocide. Dit proces zorgde voor de institutionalisering van seksueel geweld die tot uiting kwam binnen de Rwandese genocide.

Deze inzichten vormen tezamen het antwoord op de hoofdvraag. Het structurele gebruik van seksueel geweld tijdens de genocide in Rwanda in 1994 kan verklaard worden door het framen van identiteit en informatie voorafgaand aan de genocide. Dit droeg bij aan het tot stand komen van de *feedback loop* van een historische trend, disfunctionele machtsverhoudingen en de strategische inzet van seksueel geweld. Op deze wijze werd seksueel geweld een wapen om militaire en politieke doeleinden mee te bereiken. Zo werd seksueel geweld tijdens de genocide in Rwanda een geïnstitutionaliseerd fenomeen.

Conclusie

In dit laatste deel van het onderzoek worden de onderzoeksresultaten besproken en wordt gereflecteerd op het onderzoek. Daarna worden suggesties gedaan voor verder onderzoek.

In dit onderzoek is gezocht naar een verklaring voor het structurele gebruik van seksueel geweld tijdens de Rwandese genocide. In de *more comprehensive understanding* wordt geconcludeerd dat het framen van informatie en identiteit heeft gezorgd voor het ontstaan van een historische trend en disfunctionele machtsverhoudingen. Dit leidde tot de strategische inzet van seksueel geweld als geïnstitutionaliseerd fenomeen voor het bereiken van militaire en politiek doelen. Dit inzicht is meer dan de som der delen omdat het geen opsomming is van de disciplinaire inzichten maar een causaal verband tussen de disciplinaire inzichten dat onder invloed staat van framing en zorgt voor institutionalisering.

De verschillende disciplinaire inzichten waren noodzakelijk om te komen tot meer omvattend begrip van de Rwandese casus. Gezien de lange termijn impact van het seksueel geweld is het noodzakelijk om vanuit zoveel mogelijk perspectieven, inzichten en theorieën te onderzoeken. Dit kan bijdragen aan begrip omtrent het ontstaan van conflictsituaties zoals in Rwanda in 1994. Daarnaast kan dit bijdragen aan het voorkomen van vergelijkbare situaties in de toekomst.

Discussie

Een zwak punt van dit onderzoek is dat de uitkomsten moeilijk te toetsen zijn; het is niet mogelijk het model te reproduceren in een gecontroleerde omgeving. Wel is het mogelijk te kijken in hoeverre dit model ook gebruikt kan worden als verklaring in andere conflicten waar veelvuldig seksueel geweld is gebruikt. Het conflict in Bosnië (1992-1995) en het conflict in Pakistan (1971) zouden hiervoor geschikt zijn. Het model leunt nu op de Rwandese casus. Het sterk leunen op één casus heeft als zwakke punt dat het te specifiek is. Dit is echter ook een sterk punt omdat er veel gebruik gemaakt is van data. De wetenschappelijke relevantie van dit model zou vergroot worden wanneer aangetoond kan worden dat het model ook in andere situaties toepasbaar is.

Daarnaast zijn er een aantal factoren die binnen dit onderzoek niet meegenomen zijn, maar die wel invloed hebben gehad op het conflict in Rwanda en de inzet van seksueel geweld. Voorbeelden hiervan zijn economische en psychologische factoren. Het model is nu

voortgekomen uit een interdisciplinair onderzoek waarbij sprake is van *narrow interdisciplinarity*. Wanneer andere disciplines betrokken worden kan op een bredere manier gezocht worden naar verklaringen, omdat andere oorzaken sterker zouden worden betrokken. Binnen dit onderzoek is bijvoorbeeld geen aandacht besteed aan de verdeling van landbouwgrond of op de herkomst van de schaamtecultuur in Rwanda en het taboe op seksueel geweld.

De missende factoren in dit onderzoek worden mede verklaard door de combinatie van disciplines. Binnen dit onderzoek hadden alle vakgebieden een focus op macroniveau en niet op micro- of mesoniveau. Dit is een zwak punt van het onderzoek, maar ook een sterk punt. Het macroniveau wordt uitgediept vanuit verschillende perspectieven, iets dat binnen andere studies naar dit onderwerp minder gebeurt. Veel literatuur legt een focus op de individuele daders en slachtoffers, ofwel het microniveau, in plaats van institutionalisering. Dit onderzoek voegt hier een vernieuwende aanpak aan toe.

Dit onderzoek toont aan dat de vorming en uiting van machtsstructuren over langere tijd kan leiden tot institutionalisering van seksueel geweld. Deze inzichten maken het bestrijden van machtsongelijkheid en problematische verhoudingen binnen samenlevingen dan ook noodzakelijk. Op basis van dit onderzoek komen twee handelingsperspectieven naar voren. Ten eerste moeten de onderzoeksresultaten getoetst worden. Dit kan het beste gedaan worden door de toepasbaarheid van het model te toetsen aan andere casestudies. Ten tweede moet vergelijkend onderzoek naar het micro- en mesoniveau gedaan worden. De beste methode hiervoor zou interdisciplinair onderzoek zijn wegens de complexiteit van de casus.

Naast de wetenschappelijke functie, het opdoen van inzichten over het gebruik van seksueel geweld tijdens historische conflicten, heeft dit onderzoek ook een waarschuwende functie, die aanmoedigt tot het nemen van preventieve maatregelen en tot interveniëren in conflictsituaties. Rwanda is niet het enige land waar seksueel geweld op grote schaal plaatsvond tijdens genocide en ook in het heden is seksueel geweld een onderdeel van conflicten. Dit onderzoek impliceert dat langdurige marginalisatie van een bevolkingsgroep het risico op het structurele gebruik van seksueel geweld tijdens een conflict vergroot. Het is van belang dat hulporganisaties deze problematiek goed leren begrijpen en dat bij vroege tekenen van de inzet van seksueel geweld daadkrachtig wordt opgetreden.

Literatuurlijst

Arneil, B. (1999) *Politics and Feminism*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Arrizón, A. (2014) 'Invisible Wars' Gender Terrorism in US Military and the Juárez Femicidio. In S. Ponzanesi (red.) *Gender Globalization and Violence* (pp. 177-195). New York: Routledge.

Autesserre, S. (2012) Dangerous tales: Dominant narratives on the Congo and their unintended consequences. *African Affairs* 111(443), pp. 202-222.

Brouwer, A.L.M. de (2005) *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of ICTY and ICTR*. Oxford: Intersentia.

Buss, D.E. (2009) Rethinking 'rape as a weapon of war'. *Feminist Legal Studies* 17(2), pp. 145-163.

----- (2010) Learning our lessons? The Rwanda Tribunal record on prosecuting rape. In C. McGlynn en V.E. Munro (red.) *Rethinking rape law: International and comparative perspectives* (pp. 61-75). New York: Routledge.

Card, C. (1996) Rape as a Weapon of War. *Hypatia* 11(4), pp. 5-18.

Crenshaw, K. (1989) Demarginalizing the intersection of race and sex: a black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum* 1(8), pp. 139-167.

Davis, K. (2008) Intersectionality as buzzword: a sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful. *Feminist Theory* 9(67), pp. 67-85.

Demmers, J. (2014) Neoliberal discourses on violence: monstrosity and rape in borderland war. In S. Ponzanesi (red.) *Gender, Globalisation and Violence: Postcolonial Conflict Zones* (pp. 27-45). Londen en New York: Routledge.

----- (2017) Introduction: Conflict Analyses in Context. In Demmers, J. (red) *Theories of Violent Conflict* (pp. 1-19). Londen en New York: Routledge.

Des Forges, A. e.a. (1999) *"Leave none to tell the story": genocide in Rwanda*. New York: Human Rights Watch.

Donovan, P. (2002) Rape and HIV/AIDS in Rwanda. *The Lancet* 360, pp. 17-18.

- Fein, H. (1999) Genocide and gender: The uses of women and group destiny. *Journal of Genocide Research* 1(1), pp. 43-63.
- Gourevitch, P. (1998) *We wish to inform you that tomorrow we will be killed with our families*. Londen: Pan Macmillan.
- Guichaoua, A. (2015) *From War to Genocide: Criminal Politics in Rwanda, 1990-1994*. Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Heineman, E.D. (2011) *Sexual Violence in Conflict Zones: From the Ancient World to the Era of Human Rights*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Human Rights Watch (1996) *Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath*. New York: Human Rights Watch.
- Ignatieff, M. (1998) *The Warrior's Honor: Ethnic War and the Modern Conscience*. Londen: Vintage.
- Jessee, E. (2017) *Negotiating Genocide in Rwanda: The Politics of History*. Glasgow: Palgrave Macmillan.
- Jones, A. (2011) *Genocide: a comprehensive introduction*. Londen: Routledge.
- Justino, P., Brück, T. en Verwimp, P. (2013) Micro-Level Dynamics of Conflict, Violence and Development: A New Analytical Framework. *HiCN Working Paper* 138, pp. 1-45.
- Kalyvas, S. N. (2003) The ontology of "political violence": action and identity in civil wars. *Perspectives on Politics* 1(3), pp. 475-494.
- (2006) *The Logic of Violence in Civil War*. New York: Cambridge University Press.
- Lemarchand, R. (1995) Rwanda: The Rationality of Genocide. In: O. Igwara (red.) *Ethnic Hatred: Genocide in Rwanda* (pp. 59-70). Londen: ASEN Publications.
- Lewis, D. (2011) Representing African sexualities. In S. Tamale (red.) *African Sexualities: A reader* (pp. 119-216). Oxford: Pambazuka Press.
- Mahmood, S. (2001) Feminist Theory, Embodiment and the Docile Agent: Some Reflections on the Egyptian Islamic Revival, *Cultural Anthropology* 16(2), pp 202-236.

- Mamdani, M. (2001) *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*. New Jersey: Princeton University Press.
- Mautner, T. (2005) *Dictionary of Philosophy*. Londen: Penguin Books Ltd.
- Mayersen, D. (2014) *On the path to genocide: Armenia and Rwanda Reexamined*. New York: Beghahn.
- Mills, S. (1996) Gender and Colonial Space. In R. Lewis en S. Mills (red.) *Feminist Postcolonial Theory, a Reader* (pp. 692-720). New York: Routledge.
- Mohanty, C.T. (1988) Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. In R. Lewis en S. Mills (red.) *Feminist Postcolonial Theory, a Reader* (pp. 49-74). New York: Routledge.
- Mullins, C.W. (2009) "He would kill me with his penis": Genocidal rape in Rwanda as a state crime. *Critical Criminology* 17(1), pp. 15-33.
- Oncioiu, D. (2016) Ethnic Nationalism and Genocide: Constructing "the Other" in Romania and Serbia. In: U.U. Üngör (red.) *Genocide: New Perspectives on its Causes, Courses, and Consequences* (pp. 27-48). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Ponzanesi, S. (2014) Introduction. In S. Ponzanesi (red) *Gender, Globalisation and Violence: Postcolonial Conflict Zones* (pp. 1-23). Londen en New York: Routledge.
- (2015) De kolonie als strijdtoneel: Phoolan Devi en de postkoloniale kritiek. In R. Buikema en L. Plate (red.) *Handboek Genderstudies in Media, Kunst en Cultuur* (pp. 131-146). Bussum: Coutinho Uitgeverij.
- Pottier, J. (2002). *Re-imagining Rwanda: Conflict, survival and disinformation in the late twentieth century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ramsbotham, O., Miall, H. en Woodhouse, T. (2011) Understanding Contemporary Conflict. In O. Ramsbotham, T. Woodhouse en H. Miall (red.) *Contemporary Conflict Resolution* (pp. 94-122). Londen: Polity Press.
- Reid-Cunningham, R.A. (2008) Rape as a Weapon of Genocide. *Genocide Studies and Prevention* 3(3), pp. 279-296.

- Repko A.F. en Szostak, R. (2017) *Interdisciplinary Research, process and theory* (3^e editie). Londen: SAGE publishers.
- Schröder, I.W. en Schmidt, B.E. (2001) *Anthropology of Violence and Conflict*. Londen en New York: Routledge.
- Sharlach, L. (2000) Rape as genocide: Bangladesh, the former Yugoslavia, and Rwanda. *New Political Science* 22(1) pp. 89-102.
- Smith, R.W. (2013) Genocide and the Politics of Rape: historical and psychological perspectives. In J. Apsel en E. Verdeja (red.) *Genocide Matters: Ongoing Issues and Emerging Perspectives* (pp. 82-105). New York: Routledge.
- Swaan, A. de (2014) *Compartimenten van vernietiging: Genocidale regimes en hun daders*. Amsterdam: Prometheus.
- Taylor, C.C. (1999) A gendered genocide: Tutsi women and Hutu extremists in the 1994 Rwanda genocide. *PoLAR: Political and Legal Anthropology Review* 22(1) pp. 42-54.
- Thiele, K. (2015) Kennis als strijdtoneel: Virginia Woolf en gesitueerde kennis. In R. Buikema en L. Plate (red.) *Handboek Genderstudies in Media, Kunst en Cultuur* (pp. 75-94). Bussum: Coutinho Uitgeverij.
- Turcotte, H. (2011) Contextualizing Petro-Sexual Violence, *Alternatives: Global, Local, Political* 36(3), pp. 200-220.
- Twagilimana, A. (2003) *The Debris of Ham: Ethnicity, Regionalism, and the 1994 Rwandan Genocide*. Lanham: University Press of America.
- Üngör, U.Ü. (2012) Studying mass violence: Pitfalls, problems, and promises. *Genocide Studies and Prevention* 7(1) pp. 68-80.
- Uvin, P. (1997) Prejudice, Crisis, and Genocide in Rwanda. *African Studies Review* 40(2), pp. 91-115.
- . (1999) Ethnicity and Power in Burundi and Rwanda: Different Paths to Mass Violence. *Comparative Politics* 31(1), pp. 253-271.

Wekker, G. (2015) De grens als strijdtoneel: Gloria Anzaldúa, Intersectionaliteit en Interdisciplinariteit. In R. Buikema en L. Plate (red) *Handboek Genderstudies in Media, Kunst en Cultuur* (pp. 95-112). Bussum: Coutinho Uitgeverij.

----- (2016) *White Innocence, Paradoxes of Colonialism and Race*. Londen, Durham: Duke University Press.

Wood, E.J. (2006) Variation in sexual violence during war. *Politics & Society* 34(3) pp. 307-342.

Zarkov, D. (2007) *The Body of War: Media, Ethnicity and Gender in the Break-up of Yugoslavia*. Durham: Duke University Press.

Zwaan, T. (2003) *On the Aetiology and Genesis of Genocides and other Mass Crimes Targeting Specific Groups*. Amsterdam: UvA/Royal Academy of Arts.